1'90

АМЦАБЗ

ISSN 0206-2836

Платон БЕБИА.

АШЫҚУС ҾЫЦ

Аӡы ирит,
Ахуы ихыҵит.
Ҳа ҳадырит,
Имҩахыҵит.

Гурԥьа-ччареи
Уи рызкхоит,
Иареи ҳареи
Ҳаицынхоит.

ҴИ-ҴИ ҚУА-ҚУА

Ҵи-ҵи куа-куа,
Маахыр џьаџьа.
Аиҵыркуакуа
Ифама Чача?

Аиҵыркуакуа
Имфаӡеит, —
Имҳаҵә шкуакуа
Имбаӡеит.

АҴЛАРКУКУ

— Ҟыгу-ҟыгу-ҟыгу,
Ҟыгу-ҟыгу-ҟыгу! —
Аҵла иасуеит
Уи аԥыку.

— Ҟыгу-ҟыгу-ҟыгу,
Ҟыгу-ҟыгу-ҟыгу! —
Абас имҩасуеит
Аҵларкуку.

Асахьаҭыхҩы З. АҴЬЫНҴЬАЛ.

****

АМЦАБЗ

Қырҭтәылатәи ЛКСМ Аԥсытәи аобласт
ИАНВАР комитети В. И. Ленин ихьӡ зху №1
Зегьеидгылоутәи апионер еиҿкаара
Аԥсытәи аобласт Советиесымзә 1990
итрыжьуа ажурнал

АМРЕИ АМЗЕИ

Амра — ԥҳәызбоуп,
Амза — арԥызбоуп.
Урҭқуа аныздыр —
Ԥхыӡ ианызбоуп.

Нас иҟоума
Убас цаны?
Ижәбахьоума
Дара еицны?

АЖӘАХУМАРРА

— Арма, арма, арма! —
Иаарҳәны урыԥхьи, да!
— Амра, амра, амра! —
Рылҵит урҭ уажәшьҭа.

— Арха, арха, арха! —
Иаарҳәны урыԥхьи, да!
— Ахра, ахра, ахра! —
Рылҵит урҭ уажәшьҭа.

— Аӡынаа, Аҵынаа, Арынаа! —
Нбан-затҵәык еивнагоит.
Урызхуц, уажәа анынаа,
Иахьакум уагоит.

АЛАСБЕИ АЖЬЕИ

Сара сласба напы адкылан,
Уа ашәарыцара асырҵоит.
Уажә инеиуеит саԥхьа игылан,
Сара сашьҭоуп, иара цоит.

Ус, шьҭыбжьык ҳлымҳа иҭаҩит,
Иҭрыст сласба ианабагьы.
Уа ажьа рыцҳа шәаны иҩит,
Ишәаны иҩт аласбагьы.

АМҴАРСРА

— Ҵииу, ҵииу, ҵииу! —
Ахьшь акуҷышь агеит.
— Шәииу, шәииу, шәииу! —
Атрышәбыжьгьы геит.

Иама ицон уа иаҵакь,
Агулацәагь ҟьеит.
— Аҵыкь-аҵыкь, аҵыкь! —
Абџьаргьы ҭдырҟьеит.

Ахы акушәан, илҭалеит
Ахьшьгьы какукуа.
Еибарыҩуа еишьҭалеит,
Ирбарц ахуҷкуа.

Акуылаҩ шьны ишьҭамзи,
Урҭ анахаххы.
Акуҷышьгьы аԥсы ҭамзи.
Иаакуиҭхеит ахы.

АМЦИ АЦЕИ

Аҷынҷа хуҷы «ҷит» аҳәеит,
Ҿкуара ҿык ршьит, аҳәеит,
Уа-а, изшьыда, дида, рҳәеит,
Изшьыда Тәан Бида, рҳәеит.

Излеишьыз ҳәа рбама, рҳәеит,
Уа-а, Ҭагуагуа лҟама, рҳәеит.
Аҿы зшьызгьы дуаҩума, рҳәеит.
Мамзаргь бнауаҩума, рҳәеит.

Ирхәо мцуп — иҵам, рҳәеит,
Усгьы уаҩ дыҟаӡам, рҳәеит.
Аҿы абгакуа ирфеит, рҳәеит,
Зегь ардәына иабеит, рҳәеит.

АҶКУН ԤАГЬА

Аҷкун ԥагьа,
Ԥаҵа кьакьа,
Уахьзынамӡо
Уеҵыркьакьа.

Наҟ уаашьара
Шьҭаҵаны,
Аҵәа хаӡҿых
Уҩаӡаны.

„АИСИ“, „МАИСИ“... ИҞОУЗЕИ УРҬ РНАҨС?

Иахьа хазҭагылоу аамҭа иаабахьоу даҽа аамҭак еиҧшым. Уи ауаа рполитикатә активра аизхареи, ахәоуеикушәареи, адемократиеи ирыбзоуроуп уи. Дарбанзаалак ҵьара тыҧкаҿ даанымхарц азы уи аӡеикушара даланахалоит.

Убас атәыла ду иахнагаз иуадаҩӡоу ашықус хьанҭақуа изырцәымцеит ҳара ҳ-Аҧсынгьы. Ареспубликаҿ имҩаҧысуаз ахҭысқуа ҳара ҳабиҧара қуҧш рразҟы ианымҧшырц залымшеит. Абри акун изызкыз В. И. Ленин ихьӡ зхыу Зегьеидгылоутәи апионертә еиҿкаара Аҧснытәи аобласттә Совет ахантәаҩы М. Ивочкинеи ҳкорреспонденти реиҿцәажәара.

— Убас аинтерес зҵоу акы ақуны инҳажьыз ашықус аҧсуа пионериа иазынхартә еиҧш иалалагалазеи? Уи заҟа ауадаҩрақуеи, апроблемақуеи, апреспективақуеи алыжәгазеи ҳазҭалаз ашықус ҿыц азы ишрықунагоу ишәызбарц азы?

— Ауадаҩрақуа мачӡам. Иаҵамкықуа иаахтны исҳәоит, аҵыхутәантәи аамҭаз атәыла апионертә еиҿкаареи акомҿар зегьи аанзакны рхазы хатәгурамгаратә моментқуак рхыргеит. Еилкааны иаҳҳәозар, ақуҧшцәа убарҭ рҿынтәи иазыҧшуп, аиҭакра амҭа ишашьашәалоу еиҧш, аформеи аметод ҿыцқуеи рыла аусура. Избанзар, ажәытәтәи ҳусушьа аформеи иахьатәи ҳгуалаҟазааратә ҭагылазаашьақуеи ақырӡа еиуеиҧшымкуа ауп ишыҟоу. Убри зырҵабырг'уа афактқуа рзы ахара ицатәӡам. Ҿырҧштәыс иаагозар, Зегьеидгылоутәи ленинуаа қуҧшцәа рмарш — апионерцәа русураҿ хадара змоу программоуп. Ҧҟаррак аҳасаб ала уи аҵентр аҿынтәи иҳаларҳәахьан, иагьыҟан хымҧада инагӡатәны. Аха, рыцҳарас иҟалаз, аҭыҧантәи аиҿкаарақуа зегьы, хаз иҟоу арегионқуа, урҭ ртрадициақуеи рмилаҭтә алкаарақуеи зынӡагьы ианырҧшӡамызт уи апрограмма. Иуҭахы-иуҭахым, хыхьынтә илбаарышьҭуа, абас еиҧш иҟоу адирективақуа нагӡалатәын. Убри адагьы, абри ала акун ҳара ҳусура зегьы ахушьара зларҭозгьы. Урҭ иреиуан аиҳача-мачақуеи, ақьаадтә-макулатуреи, асаркьатәтареи реизгарақуа.

— Шәара ишәҭахыуп, апионертә усураҿы аформализмии, аиҿымкаарақуеи, аҵифроманиеи шыҟаз ртәы шәҳәарц?..

— Аан, хымҧада. Ақуҧшцәа еснагь иаадырҧшуеит, иагьазҟазоуп агуаҕьреи ахалахаҧшьгареи раарҧшра. Урҭ русқуа наргӡоит гук-ҧсык ала, рҽазҵәылхны. Иаагап ҿырҧштәыс, убри ақьаадтә макулатуреи аиҳача-мачақуеи реизгара. Заҟа «алшара» ааҳарҧшхьааз хыхьынтә илбаашьҭыз убарҭ апланқуа рынагӡараз! Хыхь итәоу ҳаиҳабыра рҿаҧхьа аҳәынҵәа хыла ҳамысырц азы, иабантәаагари убри аҟара ахыҧхьаӡара ҳәа ххы хазҵаауан. Ҳара ҳхуҷқуа убои анаплакқуеи ахатә ҩнқуеи рҿы, иаҳәан ирымырх'уан аиха иалхыз ачаиршыгақуа мамзаргьы еилаҳәарак иҩеижьхахьаз агазеҭқуеи ажурналқуеи. Шәсықушаҳаҭха, абри аҩыза аусура аӡәгьы агуаҳәара шинамҭо. Убри аамҭаз убарҭ аҿар ачаии аҵитрустә плантациақуеи рҿы рхатәгуаҧхаратә усурақуа имҩаҧыргоз ахушьара бзиеи аҳаҭыркуҵареи рыда акгьы узранашьом. Изакутә гуахуароузеи ирхыубаало аҷкунцәа рыблақуа, рыгура ганы аслесартә ма атокартә маругақуа ирыдыргыланы аус аныддырыуа. Араҟа иҳәатәуп, аҿар аарыхратә ҟазшьақуеи, аусуҩы изанааҭ абзиабареи, аҳаҭыркуҵареи урҭ рылааӡара азы, ҳара ҧхьаҟа ҳзызхуцша даара имачымкуан ишыҟоу.

— Шәара шәықуҿиарақуа ахатәхаҧшьгарақуеи, апионертә еиҿкаара аусура аиҭарҿиарақуеи, насгьы ҳазну аамҭазтәи аматериалтә-техникатә база аҳархуарақуеи ракухап изыбзоуроу?

— Аан, убри акуӡан Зегьеидгылоутәи апионерлагер «Артек» аҿы имҩаҧысуаз аиҵәажәарақуа зызкызгьы. Сареи сара сҩызцәеи агура аагоит, акомҿари аҧызаҩи звагылоу дарбан пионерзаалак иактивтәу иҧсҭазааратә позициақуа ишрыбзоурахо абас еиҧш иҟоу аусурақуа рылҵшәа.

Иаххысыз аҧхынраз ҳара ҳаҧсадгьыл аҳҭнықалақь Москва еизеит апионерцәеи аҵара зҵо аҿари зегь рзы аус зуа аҵентр комитетқуа рмаӡаныҟугаҩцәа, акомҿар еидгыла аобласттәи ақалақьтәи, араионтәи комитетқуа русзуҩцәа. Ари аикушәараҿ имҩаҧган В. И. Ленин ихьӡ зхыу Зегьеидгылоутәи апионертә еиҿкаара астатус, акадр, аматериалтә-техникатә, аҵаратә-методикатә базақуа ирызкыз аиҵәажәарақуа. Убра иҟаҵан лкаа заҵәык: ҳеиҭахклар ауп есымшааирагьы, хтәыла ду ашьаҿақуа ҳаерықуршәаны ҳныҟуаларц азы ҳәа.

Убри аусҧшьа анагӡаразы ҳара ҳ-Аҧсны иҟаҵатәу мачӡам. Иахҳәап, аматериалтә-техникатә базазы ҳара ҳпионерцәа ррреспубликатә хан макьаназ иамаӡам иақунагоу залк, ҳара ҳавтономтә республика араионқуеи ақалақьқуеи рхаҭарнакцәа аанзаны русқуа иахьрылацәажәаша. Арахь ҳара ҳтәыла зегь аҿтәи анаплак дуқуа жәабала ҳара ҳҿы аведомстватә пионерлагерқуа рымоуп, Аҧснытәи апионерцәа ирымаӡам рхатә стационартә пионерлагерк. Ҳара ҳхуҷқуа баҭымтәи апионерцәа рымшьынтә флоти қарҭтәи ахуҷтәы еихамҩеи реиҧш иҟоу аиуразы агуҕра заҵәык ауп макьаназ ирымоу. Ҳара ҳавтономтә республикаҿ иҟам аспортқалақь.

— Қырҭтәылан аамҭак азы даараӡа рҽазҵәылхны иаҧырҵеит апионерцәа реиҿкаара «Аиси» — «Аҿар — Қырҭтәыла зықугуҕ'уа» ҳәа хыс иаҭаны. Убарҭ ирышьҭанеиуа октиабраа ирыхьӡырҵеит «Маиси» ҳәа. Уи ахьӡ аагоуп маи 26 — Қырҭтәылан аменшевиктә ҳәынҭқарра анышьақугылаз аҳаҭыр аҟнытә. Мшәан, убри арыцху ами изықушәо ақырҭуа меншевикцәа ҩынҩажәа мшы ишьақугылан иҟаз Аҧснытәи акоммуна цҟьа-шәҟьа ианықурҵаз амшгьы?! Убри иахҟьаны заҟа амчымхарақуа, заҟа ашьаарҵәыратә мшқуа интадыргылахьоузеи ееиҭакра зкум убарҭ аҵәгьоуцәа ҳара ҳтәыла хуч Аҧсны?

— Иаххысыз ашықус алагамҭаз зыӡбаху ҳамоу аиҿкаара («Аиси», «Маиси» ҳәа хыс измоу) рпроект директивак аҳасаб ала акумкуа, ус қуӡбарак еиҧш, ирзаҧхьеит аҟуатәи ашколқуа рҵаҩцәа жәпаҩык.

«Аиси» азы ҳара ҳуааҧсыра ргуаанагарақуа зегь еиҧшым. Шьоукы ирыдыркылт уи ҳпионерцәа русураз иаҧсоуп ҳәа, даҽа шьоукы рхатә критикатә гуаанагарақуа рыла иаҿагылеит. Убарҭ рхыҧхьаӡараҿ иҟоуп аҧснытәиқуа реиҧш қарҭтәи апионереиҿкаарақуа русзуҩцәагьы.

Иаҳҳәап, «Аиси» апрограммаҿ зынӡа аӡбаху ҳәам апионерцәа русураҿ аматериалтә-техникатә база аҳархуарақуа ртәы. Моментқуак ара цҟьа аус рыдулам, ирымоукыша рацәоуп, ишақунагоу инагӡаны иҳәам. Ус баша ажәаҟынтә иадырҳәалоит В. И. Ленин ихьӡ зхыу ҳтәылаҿтәи апионереиҿкаара. Аха игуоумҭарц залшом, қырҭтәылатәи ахуҷтәы еиҿкаара здырҳәалауа ауахуаматә динхаҵареи, аменшевикцәа рпартиеи шракуу, насгьы уаҳа даҽа милаҭк аламҵақуа, ҧхьаҟа идырҕьацарц ауп изышьҭоу («Қырҭтәыла — ақырҭцәа рзы» ҳәа ақырҭцәа иахьатәи рлозунгқуа змырҩашьо) ақырҭуа ҳәынҭқарра.

Абас ала ақырҭуа хуҷтәы еиҿкаара апрограмма ҿыц иазымҧшаауит, дара еиҿызкааз ргуы ишаанагоз еиҧш, ахы зықукыз амҩа.

Ҳара иаадыруеит, ленинуаа қуҧшцәа реиҿкаараҿ ленинтә традициақуа рҕуҕуауа, иахьатәи ҳаамҭа ҿыц иашьашәалахартә еиҧш, ишеиҕьтәлатәу, есааира ишырҿыцлатәу ҳара ҳсоветтә пионерцәа русурақуа. Убри аҿоуп иахьыҟоу ҳара ҳҿар рыҧсҭазаара арманшәалара зыбзоурахаша раҧхьаҟатәи ақуҿиарақуагьы.

Е. ЗЫБА.

ҲАРА ҲУАЛҦШЬА ААДЫРУЕИТ!

Ефрем Ешба ихьӡ зхыу Аҟуатәи абжьаратә школ (адиректор Торчуа Галина Александр-иҧҳа) сынтәатәи аҵара ашықус азы еиднакылаз, ҩ-секторкны ишоу аҵаҩцәа рзеиҧш хыҧхьаӡара наӡоит 1410-ҩык рҿынӡа. Убарҭ рахьтә 463-ҩык аҧсацәоуп, 947-ҩык еиҳарак аурысцәеи егьырҭ амилаҭқуеи иреиуоуп. Апионерра иалоу аҿар 548-ҩык ыҟоуп, аеҵәа хуҷқуеи октиабраа — 698-ҩык. Абарҭ зегьы зҿыҧшуа реиҳабацәа акомҿараа — 174-ҩык. Абас иҟоуп сынтәатәи аҵара ашықус азы ашкол аҵаҩцәа реилазаашьа. Ашкол иагыу-иабзоу макьаназ ирацәоуп: ирызхом аҵаратә процесс ахьымҩаҧысуа акласстә уадақуеи акабинетқуеи. Апионертә уада иахуҭоу амаҭәарқуеи атрибутқуеи рылаа ишеибыҭамгьы, апартақуа ҩнагылоуп, уа классқуак рҵатәхуқуа мҩаҧыргоит азы. Цыҧх аахыс пионерҧызаҩцәа еиҳабацәас аус руеит қурала иқуҧшӡақуоу Есма Џьниа-ҧҳаи Роза Шьакаиа-ҧҳаи. Урҭ напхгара ззырҩуа апионертә гуҧ Асовет Еидгыла Афырхаҵа қуҧш Лиониа Голиков ихьӡ ахыуп. Ашкол аҵаҩцәа рганахь ала апионер Наташа Сергеева хантәаҩыс дызмоу ари агуҧ асовет еиднакылоит зеижәҩык апионерцәа, избанзар агуҧ зеижә класс—зеижә гуҧхуҭа рыла ишьақугылоуп азы. Мчыбжьык ахь зных агуҧ имҩаҧнагоит аизара. Убри аизараҿ, агуҧхуҭақуеи ахеидкылақуеи рҧызаҩцәа реихшьаалатә қугыларақуа рхы иархуауа, апионерцәа еилдыргоит, ахушьарагьы арҭоит ирхысыз амчыбжь азы апионерцәа рышколтә ҧсҭазаараҿ аҭыҧ змаз анегативтә цәырҵрақуа зегьы. Иаххысыз ноиабр мзазы ашкол апионереиҿкаара аҧызаҩ еиҳабы заа еиқулыршәаз аинсценировка ала аеҵәа хуҷқуа, 3-тәи акласскуа рҿы аҵара зҵо, октиабраа рахь ирыдыркылт. Имҩаҧган «Атеатри ахуҷқуеи» ҳәа хыс измаз аусмҩаҧгатә. Араҟа Аҟуатәи 16-тәи абжьаратә школ аҿы мчыбжьнаҟьак дара ихумаруаз актиорцәагьы алархуны имҩаҧган агуҧхуҭақуа зхуаҧшуаз ахуҷтәы спектаклькуа реилыргара. Иҟоуп гуҧхуҭақуак асеиҧш иҟоу аусмҩаҧгатә доусы рыклассқуа рҿы рырҵаҩцәа рнапхгарала ианымҩаҧыргогьы. Агуабзиарахьчара амшныҳәақуа ирықуршәаны апионерцәа зегьы гуҧхуҭа-гуҧхуҭала имҩаҧыргоит Аҟуа ақалақь иахьаҵанак'уа аҭоурыхтә хушҭаарақуа рахь аныҟуарақуа. Лассы-лассы агуҧ зегьы аҿы имҩаҧысуеит абиологиатә ҚВН-қуа (згурҵҟул бзиоу, илахҿыху рыклуб). Араҟа конкурск аҳасаб ала ирыхуаҧшуеит зегьы иреиҕьны еиқуршәоу абиологиатә кабинетқуа. Убарҭ рзы апионерцәа аҧсабараҿ ирыҟушәоит аҵиаа хкқуа, еилыркаауеит урҭ рыхьӡқуа, ауаҩы игуабзиараӡы хуарҭарас ирылоу. Инеиҵыхны имҩаҧыргоит азҵаарақуеи аҭаккуеи рыла аилкааратә усура. Иианшаны аҭаккуа ҟазҵаз иранаршьоит еиуеиҧшым аҳамҭақуа. Агуҧхуҭақуа зегьы иҭрыжьуеит аҭӡыгазеҭқуа, иара убас агуҧ аҳьӡалагьы мызқахь зных иҭыҵуеит аҭӡы газеҭ. Мчыбжьык ахь зных имҩаҧыргоит аусмҩаҧгатә «Уҧсы ҭаз, ашәҟуы!» ҳәа хыс измоу. Ахубатәии афбатәии акласскуа рҿы итәоу апионерцәа агуҧхуҭақуа ирҭааны игуарҭоит апионерцәа рырҵагатә шәҟуқуа рҭагылазаашьа зеиҧшроу. Урҭ хҟьа рымамкуа, иҟьашьны иныҟузго, иаарласны иҟало агуҧ еизараҿ ажәала игуиҽанырҵоит, зышәҟуқуа бзиан иныҟузго апионергьы, ажәала аџьшьара ирҭоит, дҿырҧшыган зегьы дыддырбоит. Мызкахь зных «Агуабзиара амш» инақуршәаны акласскуа рыбжьара имҩаҧысуеит аматәартә кружокқуа рзы иреиҕьӡоу русура убартәиуаҳартә иалызкааиа аиҵлабрақуа. Урҭ рызкыуп аҧсуа литературеи, аботаникеи, агеографиеи, аурыс бызшәеи, абаҩрҵәреи уҳәа убас егьырҭ амаҭәарқуа. Ноиабр азы имҩаҧысит ҭагалара иазкыз ҭагаламшныҳәа. Араҟа аҵаҩцәа заа иааргахьан ҭагаларатәи аалыҵқуа — ашәыр хкқуа, ауҭраҭыхқуа. Убарҭ рыла доусы класс-классла астолқуа дырхиеит, иреиҕьны зҽалызкааз иранашьан аҳаҭыртә грамотақуа. Имҩаҧган асоветтә республикақуа жәоху ирызкыз афестиваль, «Жәоху еидгыла — жәоху еиҳәшьцәа» ҳәа хыс иаман ари аусмҩаҧгатә.

— Апионертә хатәнапхгаратә усура улаҧш ианыҵашәо убасҟан ауп, — дсацәажәон аҧызаҩ еиҳабы Есма Џьниа-ҧҳа, — аҿар рхаатәеиҿкаараҿ зегь зызбауа ҭагылазаашьан русура алҵшәа рбо

икаларц азы, агуҧхуҭа асовет аусураҿ ихадоу акы акуны иҟазароуп аизара, убри азы уи мчыбжьык ахь зных иалкаау амши асааҭи рзы 20—40 минуҭ ирылагӡаны имҩаҧаагоит. Агуҧхуҭа асовет аизара ирылагӡаны имҩаҧыс-ҵакысгьы иамоуп: аусура апланҟаҵара, имҩаҧысҵакысгьы намоуп: аусура апланҟаҵара, имҩаҧыс-

ран иҟоу амш азҵааракуа рызбара. Уи аизарахь ран иҟоу амш азҵааракуа рызбара. Уи аизарахь

иааҧхьоу активистцәа рнапы иану рыдҵакуа шыиааҧхьоу активистцәа рнапы иану рыдҵакуа шы-

наргӡо атәы ихәоит агуҧхуҭа асовет иалахуу иҟаинаргӡо атәы ихәоит агуҧхуҭа асовет иалахуу иҟаи-

ҵо аихшьалатә ажәаху аҿы. Убас убри аизараҿ

ҵо аихшьалатә ажәаху аҿы.

ирызбоит наиран иҟоу амчыбжь азы имҩаҧырга-ирызбоит наиран иҟоу амчыбжь азы имҩаҧырга-

ран иҟоу русуратә планкуа, нас ишьакудырҕуҕуоит, урҭ рынагӡараз апионерцәа рхеидкылакуеи ргуҧхуҭакуеи адҵа рырҭоит. Иара убасгьы ҳара ҳпионертә ҧсҭазаараҿ иаалырҟьаны иҟалаз хҭыск, ҭагылазаашьак ма агуҧхуҭатә ускуа реиҿкааратә планкуа рыкуӡбара, реилыргара. Мызкахь зных имҩаҧаагоит агуҧхуҭа инарҭбаау атематикатә совет аилатәаара, уахь инаҳаҧхьоит агуҧхуҭеи ахеидкылеи ирылахуу активистцәа, аҭаацәаратә актив, ашефцәа рхаҭарнакцәа, акомҿартә еиҿкаареи ашкол анапхгареи. Абас еиҧш иҟоу агуҧхуҭа асовет аизараҿ еиуеиҧшым азҵааракуа рызбара хыкуыс иамоуп, иаҳҳәап, аҳалакь аҿы имҩаҧысуа акомҿартә-пионертә усуракуа рҿы ахалархура, апионертә дҵакуа рынагӡара, аиҩызара аныҟугара, апионер иактивтәу иҧсҭазааратә позициа аилкаара, ахатә пионертә закуанкуа, «апионертә ажәа» анагӡара, апионер ашкол анҭыҵтәи ихымҩаҧгашьакуа рыцклаҧшра ухәа убас егьырҭгьы.

Иҟоуп агуҧхуҭа асовет аҿы ахымҩаҧгашьеи алеишәачыдеи ирызкыу ҧҟаракуак:

1. Аҳаракраҿ аӡәгьы ҿымҭ-ҧсымшьа дымтәароуп. Ҳееидкыл ҳаицәажәалароуп, иаҳҳәогьы аиаша акухароуп. 2. Уҡугыл зных, аха аус иахуартә. Иҳадгал ухатә гуаанагаракуа. 3. Уазыӡырҩ уҩыза игуаанагара. Иудыруаз, ҧхьаҟа уи изы ухаҭа укугыларан ушыҟоу. 4. Иҵа аилатәаара асовет амҩаҧгашьа, уи иазбыз азҵааракуагьы угуҧхуҭа иардырла. 5. Асовет еилатәаараҿ унеила ублакнот уманы, уанҵамҭакуа цҟьаны еилукаартә ианҵала.

Агуҧхуҭакуа зегьы ирымоуп амшынҵакуа. Уаҟа ианырҵоит агуҧхуҭа азы акрызҵазк'уа ахҭыскуа, аизаракуа, аныҟуаракуа, аҵьатә десанткуа, еицырдырyа ауааи ахуҷкуеи реиҧыларакуа, ахуҷкуа рускуа рҿы иаадырҧшыз аихьӡаракуа. Абас еиҧш иҟоу амшынҵакуа даара хуарҭара руеит дара инарыгӡахьоу рускуа реихшьаалакуа аныҟарҵо азы.

— Аха имӡакуа иазгуасҭарц стахыуп, ҳара хусураҿ иҳагыу шырацәоу, — лҳәеит Е. Цьниа-ҧха аҵыхутәан. — Ахатәнапхгаратә усура макьана ҳара ҳҿар цҟьа рнапаҿы ирзаамгац. Ҵаҩцәакуак куцәҟьаралеи дҵаҟаҵаралеи реиҵбацәа аус ддырuларц рҭахыуп. Урҭ ракум, еиҳабацәакуакгьы аиҭакра аус ҳазну аамҭаз ашкол аҧсҭазаараҿ анагӡара алаку еиҧш изыҧхьаӡакуогьы ыҟоуп. Ус егьа иҟазаргьы, ҳара иахьеи-уахеи изызҳауа ҳабиҧара куҧш рҿаҧхьа иҳаду хуалҧшьа аадыруеит, убри азы иааиҧмырҟьаӡакуа имҩаҧааго ҳарҿиаратә усура акырӡа иалҵшәоуп ҳпионертә гуҧхуҭакуа октиабрааи аеҵәа хуҷкуеи рҿы имҩаҧырго русура ахаҭабзиара.

И. ЛАШӘРИА.

Шота ЧКАДУА

АУАҨИ ААԤЫНИ

Ажәабжь

Татал ашкол ахьтә аҩны дааит илахь еикуны. Илахь шеикуз иаразнак игуеиҭеит иабду Бинагу. Татал гуалак анимаз, иабду иаaигуара днеины, убри игуала инырҧшуа даагылон. Нас идыруан иухьзеи хәа дышҵаауаз.

— Сытытыл, улахь еикушәа збоит, иухьзеи, дад? — ус ҿааиҭит.

— Акгы, — ихәеит Татал, еиҳагьы илахь еикуҭаны.

Асахьаҭыхҩы Сергеи ГАБЕЛИА

— Иухьыз саҳәи, — иҳәан, ихы инапы ныкуишьит. Ахуҷы ихы ларҟуны, иудырт, бабаду, агуала сымоуп ҳәа димҵагылан. Аха ус иаразнак, иаармарианы ацәыргара иҭахымызт. Иабду иҵегь дидҳәаҵаланы дизҵаарц иҭахын. — Уаалеи ана ашәшьыраҿ ҳаатәап. Иахьа ҧхыншәа амра шуеит! — иҳәан, ишәҭны ибыбышха игылаз аҵәаҵлахь иҿынеихеит.

Ашьхыцкуа рыбжьы ауыыҳәа игон, аматиеизыргон. Заамҭа аанны иҿышәшәаз ашәҭ цыракуа аҵәа амҵа ҟуашӡа ихырҟьон. Аҧсабара ҧхаӡа, иҧшӡаӡа, ус дук ишаҿыз ҩашьомызт.

— Сынтәа ацха рацәахоит! — иҳәеит Бинагу. Нас атәартаҿ днатәеит. Уи атәартагьы ҧхаӡа иҟан. Шьхыцк пыввы ахга иааин абыог ишьамх икукыз инапы инакутәеит. Иаргьы имыршәаӡеит.

— Ашәҭкуа рахь уца, рыцҳа, снап ҩаҧь иазуугушьозеи! — иҳәеит абду, ашьхыц дацәажәо.

— Иара ахаҭагьы унапы ишааӡаз адыруазаап, бабаду! — иҳәеит Татал.

— Уи ҧшӡаны иуҳәеит, дадv дукухшоуп! — иҳәеит абду. Нас иажәа инациҵеит: — Зәыри уареи шәгvы нибархама? — Ахуҷы днеиҿаҧшит. Аха Татал ҿимтит. — Иара лvҩызоума? Мамзаргьы дырҵаҩу?

— Бабадуа, — иҳәеит Татал, иабду диваҕуҕуа дахьгылаз. — Ауаҩы аиаша иҳәозар, уи бзиоу, иҵәгьоу?

— Ҳәара аҭахыума, ибзиоуп!

— Нас сара енагь изсызгуаауеи сҩызцәа?

— Иузгуаада, дад, еилырганы исаҳәи.

— Ҳакласс аҿы итәоу аҷкунцәа ҩыцьа, апарта иахеибагуаны ишеикуҧоз, машәырла аҧенцьыр иҭасаз асаркьа ҧырҿит. Адиректор даант. Уи илеишәа удыруеит, даабаанӡагьы ибжьы ҳаҳауан. Аҟаара далагеит. Ҳакласс зегь еизигеит, иҧызҿыз дышәҳәа абыржәыҵәҟьа ҳәа дҳалагьежьит. Аха аӡәгьы имҳәеит иҟазҵаз.

— Ааи, аха дара ирдыруазу ус зцәыҟалаз?

— Ишҧарзымдыруаз, ирдыруан! Аха мап ркит! — Дҳамбаӡеит иҟазҵаз, рҳәеит. Избанзар, еикуҧоз — ҳакласс аҿы зегьы ириааиуеит, ирыцәшәоит.

— Уара иуҳәеи?

— Сара аиаша сҳәеит! Ишҧашәзымдыруеи, абарҭ рами иҧызҿыз, сҳәеит. Аҷкунцәагьы, акласс зегьгьы сыцәгуаант, ас шҧоуҳәеи ҳәа. Уара уцәгьаҳәаҩуп, рҳәеит. Убас зынгьы ҳҩызак лполта амел ахьыршьын...

— Уи соуҳәахьеит...

— Усҟан уигьы дсыцәгуааит. Аиаша зымҳәо, уи дуаҩӡам, рҳәоит. Аиаша уҳәар, уҩызцәагьы уцәгуаауеит, ацәгуаарагьы акуӡам, урцәымыҕхоит. Нас амц сҳәалар еиҳа еиҕьума?!

— Мап, дад, амцҳәара ҿеиӡам! Амц — абзиа ахылҿнааӡом! Амц зҳәо — ауаа патудакуа ҳәа ирышьҭоуп, рыгурагьы уаҩы игаӡом.

— Уара ус уҳәоит, бабаду, саб ус иҳәоит, нанду ус лҳәоит, сан, сырҵаҩцәа... Арахь...

— Дара аҷкунцәа зусҭцәада?

— Руаӡә Мез имоҭа иоуп, егьи — нырцәтәуп, наб ихьӡ сыздыруам.

— Мез дхаҵа бзиоуп, имаҭа ус дышҧаҟалеи.

— Татал иҟны ак шәымҳәалан, зегь ҳаиҭиуеит ҳәа сҩызцәа дрылагыланы иҳәеит.

— Убасҵәҟьа иҳәану?

— Убас иҳәеит!

— Ҳара ҳажәла аҭира аздырӡом, дад! Уи ара зегьы ирдыруеит! Мез дхаҵа бзиоуп, имаҭа ас ажәа-ҟьамсар шҧакеиҧсо! Мез дшаазбаз насҳәоит имаҭа иуеиҳәаз!

— Иоумҳәан, бабаду, мамзар иабду иҿы дашшит ҳәа еиҳагьы сырцәымыҕхоит.

— Сара ишиасҳәаз имҳәаратәы, имаҭа диабжьаратәы ҟасцоит. Ауаҩы, дад, дхуцыддыу, ажәа аҵакы дазхуцны дцәажәозар ауп! Ажәа, аҳәымсаг жәлеиҧш, ишубалак иуҟьар ҟалаӡом!

— Зегьы ираҳауан, сцәыуар—сзымцәыуа, сиеисыр — сзимеисуа сықуирхеит!

— Уи хьаас иҟоумҵан, сара иабду иасҳәоит. Бзиоума?

— Бзиоуп. Аха сгуы иалоуп... Зегьы ираҳауан...

— Угуы ишҧалам, дад, абзамыҟу иоуп ажәақуа зегь ззеиҧшу. Иара аҵара шҧеиҵо?

— Хар имам. Аха имч ауп дзықугуҕ'уа. Ибзианы дыҩуеит, дыҧоит...

— Уаала аӡлагараҟынӡа ҳнеип, шьҭа алагатә амҵәоит. Заҟа ибзианы ишәҭыз убоу ҳҵәақуа! — уахь инахигеит абырг. — Аҧсуа ҵәа уажәы дук ҳаҭыр рзақуӡам ауаа. Аҵәа кьаҿқуа рыжәла шьҭырхт, абазар аҿы еиҳа рыху дууп ҳәа. Аха ари аҽа ҵәак еиҧшӡам, дад. Аиха алоуп! Ухаҧыц заҿоугьы убри ауп. Ауаҩы дарыҕуҕуоит! Ирҳәо умаҳахьеи аҧсуа ҵәа аиха алоуп ҳәа?

— Исаҳахьеит!

— Аҭыҧ рацәаны иагоит ҳәа иҧырыҟҟеит. Сара ианысхӡом. Иаасымоу ашәырқуа зегь абарҭ реиҕьасшьоит. Умбо заҟа ибзианы ишәҭыз! — изхара изымбо даҵагыланы дахуаҧшуан. — Еиҕьу иҟоузеи ааҧын! Зегь арҧшӡеит, зегь аршәҭит, зегь арҧхеит, зегь рыҧсы ҭанаҵеит! Саб рыцҳа, ааҧын — ҿароуп, ҽаҩраҭагалара — быргроуп иҳәалон!

Нас Бинагу имаҭеи нареи еивагыланы аӡлагарахь ицеит. Аӡлагарагьы уа иааигуан, рышьҭахь иасуаз акуарачча ихгылан, дара ирхатәын. Астәигьы ираҳауан атыртырҳәа абарбал агьежьбжьы.

— Шьоук аҩылагарақуа ҟарцеит! Уигьы бзиоуп, аха аӡлагара еиҕьуп, дад. Аҧш абылӡом, абысҭа агьамагьы еиҳа еиҕьхоит. Зегь мап рцәаҳкыр, нас иаанхозеи!

Абдуи амаҭеи аӡлагара ианнавала, адырҳәа лаҳәарҵар гуарҭак ҩҭыҧраaит. Урҭ ари аӡлагара иашьцылан, аӡә данааиуа ҳәагьы еснагь ргуы рҿанын.

— Ҳаит, ишәыҧсузеи, шәмоураху мызаaит! — иҳәеит Бинагу. Урҭ аҵар ҧсыцәгьақуа ашыла рыҧсаҟьон, аха игуаҕьны изымшәиит абырг.

Ашыла аҩы хааӡа игон, жәытәрак аҵан аӡлагара. Алуқуа бзианы ишкуаз мҩашьо, ашыла бзианы ирҿыцуан. Иалагаша

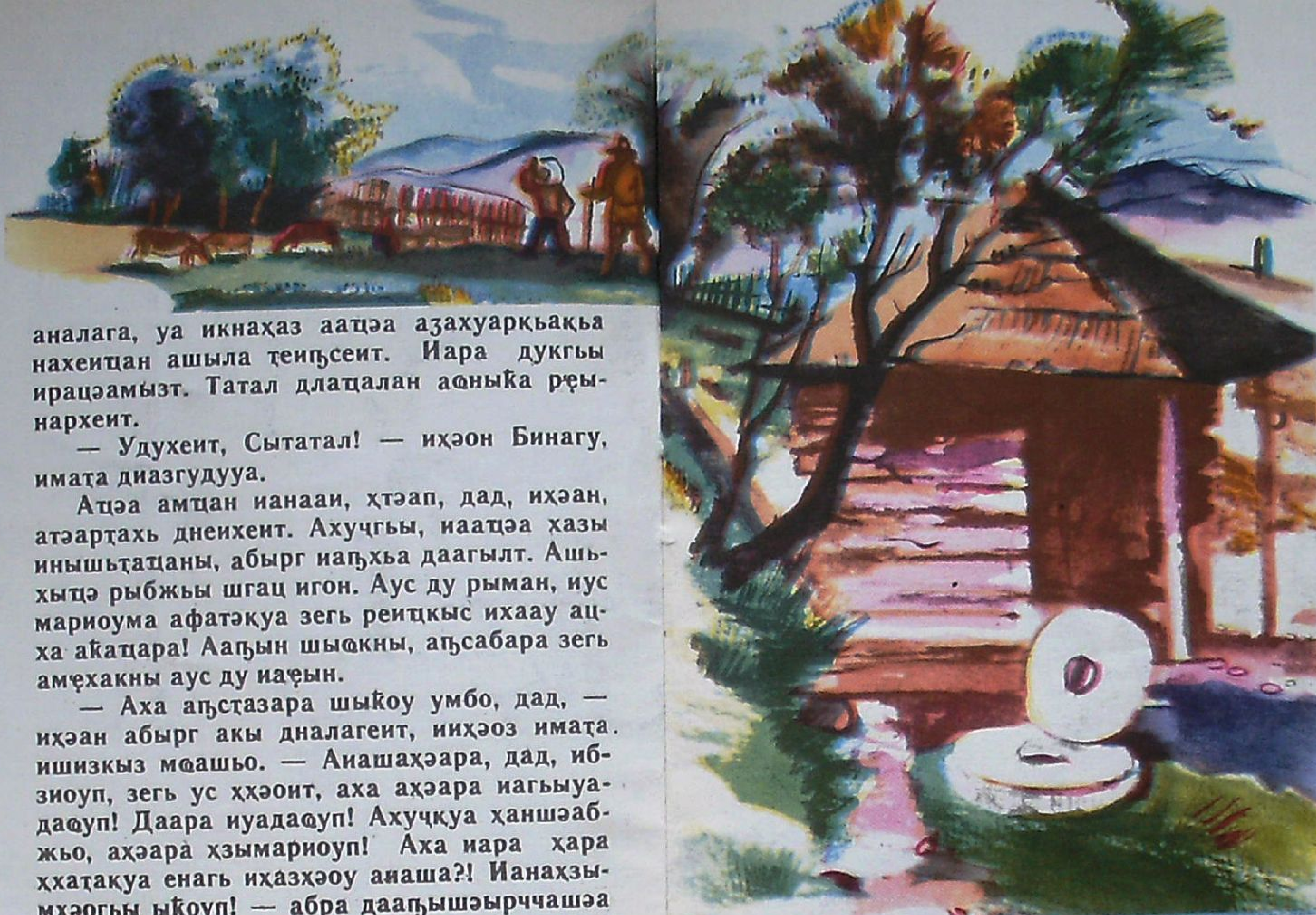

аналага, уа икнаҳаз ааҵәа аӡахуаркьақьа нахеиҵан ашыла ҭеиҧсеит. Иара дукгьы ираҵәамызт. Татал длаҵалан аҩныҟа рҿынархеит.

— Удухеит, Сытатал! — иҳәон Бинагу, имаҭа диазгудууа.

Аҵәа амҵан ианааи, ҳтәап, дад, иҳәан, атәарҭахь днеихеит. Ахуҷгьы, иааҵәа ҳазынышьҭаҵаны, абырг иаҧхьа даагылт. Ашьхыҵә рыбжьы шгац игон. Аус ду рыман, иус мариоума афатәқуа зегь реиҵкыс ихаау ацха аҟаҵара! Ааҧын шыҩкны, аҧсабара зегь амҿхакны аус ду иаҿын.

— Аха аҧсҭазара шыҟоу умбо, дад, — иҳәан абырг акы днагалеит, иихәоз имаҭа иишизкыз мҩашьо. — Аиашаҳәаара, дад, ибзиоуп, зегь ус ҳҳәоит, аха аҳәара иагьыуадаҩуп! Даара иуадаҩуп! Ахучқуа ҳаншәабжьо, аҳәара ҳзымариоуп! Аха иара ҳара ҳхаҭақуа енагь иҳазҳәоу аиаша?! Ианаҳзымҳәогьы ыҟоуп! — абра дааҧышәырччашәа иуит абырг. — Избан удыруоу, Сытатал? Ауаа зегь хшыҩла еиҧшым, хуцшьала еиҧшым. Дыҟоуп аӡәы, аиаша иоуҳәар, уххь згааит, уара уоуп сара сызҭахыу ҳәа уеиҳәоит, ҳаҭыр ақуиҵоит! Дыҟоуп аҽаӡәы, аиаша иоуҳәар, дуаҕахоит! Ицәгьа, игха аҽаӡәы ибар иҭахӡам, енагь дурҽхуозар ауп иҭахыу! Инаҧшуагьы, иҟазшьа рдырyеит аҟнытә, наҟ инаивсуеит. Исҳәарц исҭахыу еилумкааи?

— Еилыскааyеит, бабаду.

— Еилукааyеит, ҳәара аҭахыума, хуклассk мачума... Насгьы, ахучқуагьы адуқуагьы ҧсҭазарак ами ҳазлоу! Иаабо еицаамбо! Аха ҳара хахьшәеиҳабу азыҳәан, шәара ишәымбо ҳара еиҳа иаҳбарҭоушәа ҳгуы ҳанажьогьы ыҟоуп! Мез дхаҵа бзиоуп, аха... Мез иахь саргьы гуала хучык сымоуп! Иуҭахыума иуасҳәарц?

— Иҳәа, бабаду.

— Амала, уҩызцәа рахь иумҳәан, дланарҟуyеит. 42 рзын акун. Ҳқыҭан абыргцәа ҽыла аџьаҧҳани афатәи ар ирзаагон акаҵәарахь, ашьхаҟа. Мез уҳацаала ҳәа аниаҳҳәа, мап ҳцәикит, сгуы бзиам иҳәан, дхацымцеит. Аус хуч аҟны мапкра — уи уаҩы игуалашәаӡом! Аус ду аҟны — уи аҽакӡоуп!.. Иара иахь исырзом, аха иаҳьагьы сгуы иалоуп! Уара иудыруаз, аха уҩызцәа рахь иуҿымшәан. Иаҳар, игуы инархьуеит, шьҭа дбыргыуп.

— Иҧхьан ак уҳәарц уаҿын, даду...

— Уахь амҩа сықууп! — иҳәан Бинагу еиҭах ихааӡа дааҧышәрыччеит. — Изхысҳәаауа, дад, аиаша аҳәара ус иагьымариаӡам! Аха иара ҳәалатәуп. Аҧсҭазара зрыцқьо ҳәа иҟоу Аиашоуп! Алыхуҭа иаҩызоуп! Амала, изоуҳәо иоуҳәар ауп дланамырҟуртә, сызҭахыу абри иакузаап иҳәаратәы! Ацәажәара — зегь иреиҳау ҟазароуп, дад! Уи аҟны шәара шәакум, иара ҳара иҳагыу заҟа ыҟоузеи! Аӡә дыҟоуп, егьа иҳәынҵәазаргьы, ак ихьмырскуан, днылкурааны дылсуеит! Дыҟоуп аҽаӡәы, ҳәынҵәа ахьыҟаӡам амҩа данызаргьы, иара иҧшааyеит иҽызлеиҟьышьыша! Убри иаҩызоуп ацәажәарагьы! Ажәаҳәашьа! Ишахуҭоу ацәажәара — уи ҟазара дууп, ҟушроуп! Исҳәарц исҭахыу еилумкааи?

— Аиаша ҳәалатәуп, аха игуы иалымсыртә!

—Дархуцыртә! Ирхааны!

— Аха дара роупеи иҧызҽыз, бабаду, ара рхаашьас иамоузеи?

— Урҭ аҷкунцәа зеиқуҧоз, асаркьа ҧаҳҽындаз ҳәа акумызт, ус ами?

— Ааи...

— Аҧҽеразын — изеиқуҧатәыз! Иаасны иҧырымҽуаз! Иаҳҳәап, абас уҳәазҭгьы: «...Рҩыџьагьы чкунцәа ҕуҕуақуоуп! Ҳакласс аҿы урҭ ириааиуа уаҩ дҳамаӡам. Ихумаруа рзарақуа ахьааибакыз, ргуы иҭамкуан, рхы иҭамкуан, асаркьа рцәыҧҽеит. Даргьы даара гуалсыс иҟарцеит, аха — иҧҽеит. Имашәырхеит, цас иҟарымцеит. Рхала ирҳәаргьы ауан, аха ирцәыҟалаз иамаҧхашьан ирзымҳәеит. Ҳшәыҳәоит иаҭашәымҵарц! Аху шәатәызар, акласс зегь ҳаилаланы асаркьа аху еизаагоит!» Угуы ишҧаанагои, Татал, абас уҳәазҭгьы, ргуы иалсрызу урҭ уҩызцәа? Сгуы иаанагоит, адиректоргьы игуы иахуон ҳәа. Арҭ хучкуоуп, аха ҳаҭыр еиқуҵаны ацәажәашьа рдыруазаап, кыр злыҵуа хшаразаап, саргьы, митә ҟалазшәа, смыҳәҳәар акун, цас иҟарымцеит ҳәа агуаанагара иауан! Уара ууаҩ иашоуп, аха иаахҵәаны, уаҳа унавамла-аавамлакуан, абарҭ роуп иҧызҽыз уҳәеит! Угуы хуашьра шҭам анымҧшит уцәажәара, ирцәыҟалаз уеигурҕьазшәа иҟалеит! Ус акуӡами, уазхуци?

— Акузаргьы ҟалап, бабаду! — иҳәеит ахучы, уажә ихы-иҿы еиҳа иқулашааны.

— Исҳәаз еилукааит, дад, сеигурҕьоит!— иҳәан Бинагу дҩагылт.

— Излоудыри, даду?

— Ухы-уҿала, Сытатал! Рыцҳарас иҟалаз, шәара шәшеизҳауа, ҳара ҳшажәуа аабом! Енагь шәхучқуоу џьаҳшьоит! Уажә саргьы аиаша уасҳәеит, даарак иҳаамыз аиаша, аха уара угуы иалымсӡеит! Ус ами?

— Избанзар, бәбаду ихааны ацәажәашьа идыруеит!

— Избанзар, Сытатал дхуч ҟушуп! Иабду иара дикухшоуп! — иҳәан дааигуҵаирҕуҕуеит, ихгьы днагуӡит.

Абдуи амаҭеи еивагыланы аҩныҟа инеиуан. Амаҭа даҵан Ачаҕьа. Абду даҵан шәышықуса зҵазк'уаз аҧсҭазара Аҧышәа ду. Ауыҳәа рыбжьы гон миллион шықусала ауаҩы ахаара изыҟазҵо ашьхыцқуа. Аҧсабара ҧшӡан, иҧхан, избанзар уи иаҭан Асас ду — Ааҧынра! «Ауаҩ изын Ауаҩы — дааҧнуп!» — аҳәон Татал игуы.

1989.

Таиф АЦЬБА.

ЧАҚУА-ЧАҚУА!

Асахьаҭыхҩы Н. ЛОГУА.

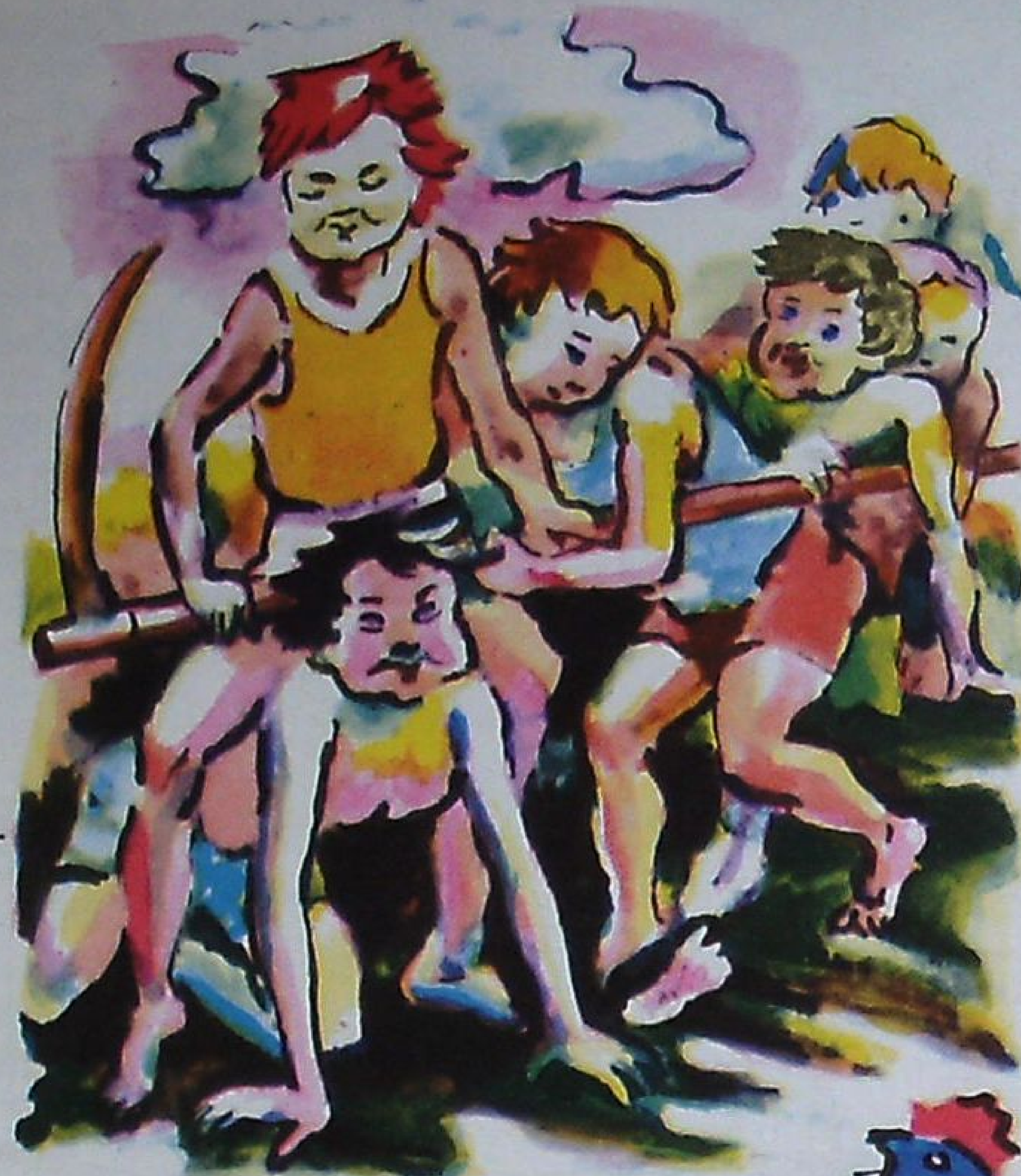

Чаҟуа-чаҟуа!..
Чаҟуа-чаҟуа!..
Иеиқурчаҟуа,
Иеиқурчаҟуа!

Ҭәа мырхӡакуа,
Нас, абраҟа
Иеиқузҵада
Ари аҭәаҟуа?!

Манча дықутәеит
Мац иҟуаҟуа,
Диехьынтәалеит
Уа Баҭаҟуа.

Тач данныҟутәа
Хыхьӡа рҟуаҟуа —

Рыҕшьҩыкгьы
Леиқуаҳаит уаҟа.

Рҩызцәа инхазгьы
Наҟ имцакуа,
Уа инарықуҳаит —
Разҟы шкуакуа!

Ҿырҭуеит, ҿырҭуеит
Зегьы убраҟа:
Чаҟуа-чаҟуа,
Чаҟуа-чаҟуа!..

Хумарра бзиоуп —
Иаҩымцакуа,
Иаздырхозар —
Са исмырҳәакуа!

АИБАРШӘАРА

Мыми Мыми еибаршәеит,
Еибаршәан наҟ-ааҟ ицеит.
Еибаркымызт рҳәынҵәрақуа,
Арма-ҕьырма ршьаҵақуа.

Избан акузар
Рыҿқуа ӡәӡәамызт,
Избан акузар
Рыхқуа ҳәамызт.

Рҵьыба хьызжәоз
Ҳаса-масан,
Ирхьыкукуозгьы
Амбатә-ҩазан.

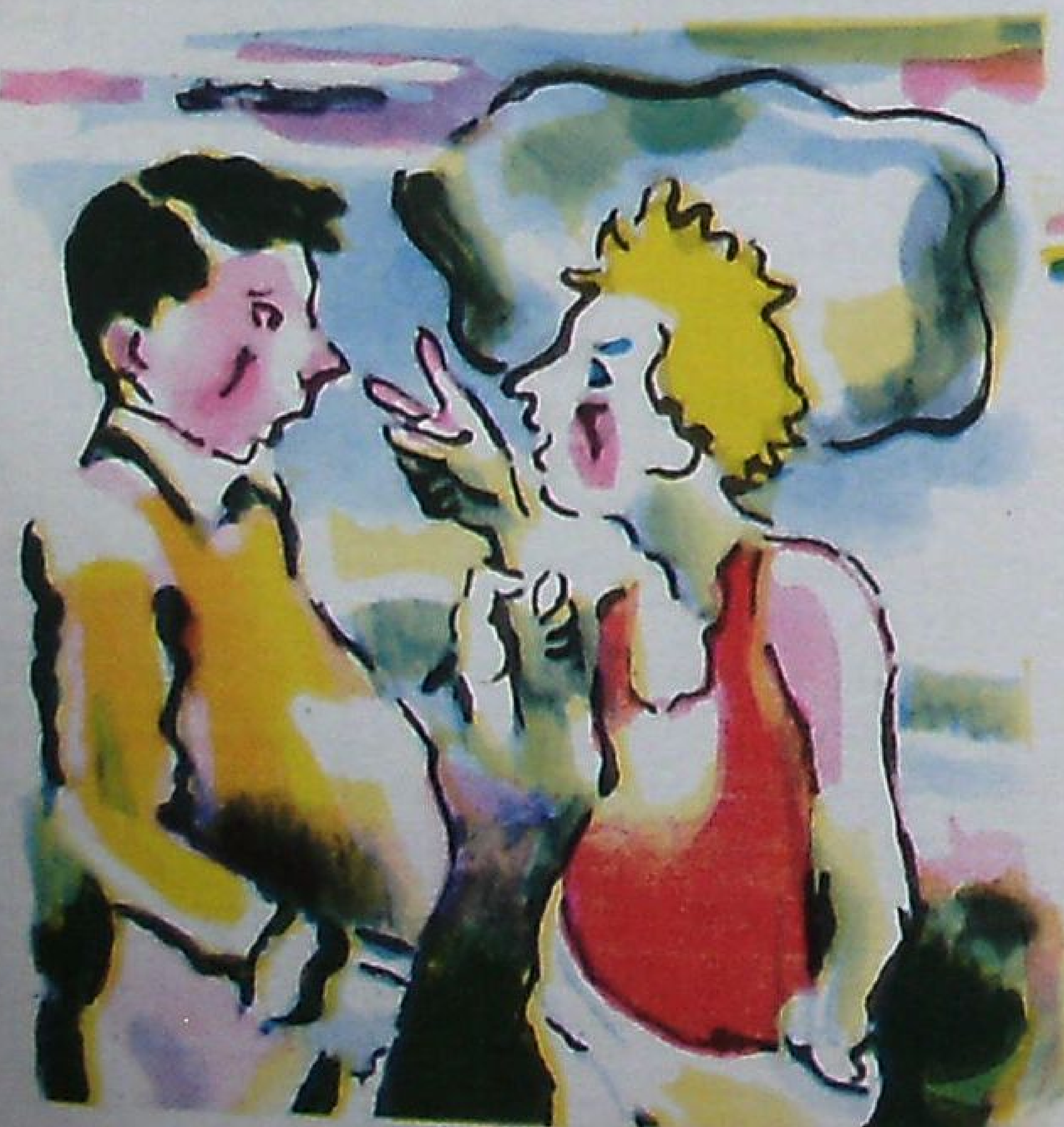

АРБАҔЬ-ҶЫШЬ

Амра анҩаҵхахоз
Шьыжьы,
«Ҟы-ҟы-ҟы!» —
Иаагеит абжьы.

Иарбан ҿызҭуа?
Ҿызҭуа куҷышьуп,
Арбаҕь-ҷышь
Иаҵоит аҿҭышьа.

Ҩынтәгьы, хынтәгьы:
«Ҟы-ҟы-ҟы!» —
Аарла иҭысуеит
Аҟырҟы.

Иамаӡамкуа
Сабша-мҽыша,
Иаҵалароуп
Ус аҿҭышьа.

Абжьы ҵрыхуҵәаза
Иҟаларц,
«Қы-кы-кыу!»
Ааҭнарҟьаларц.

АҬАЦА

Лкасы шкуакуа
Ҕырауа илхоуп,
Лыҵкы шкуакуа
Лшәуп, дкахухуоуп.

Леимаа шкуакуагь
Ус иҕшӡоуп.
Зегьы лзыӡӡахыз —
Са соуп.

Дыкҿагылоуп
Ҿымҭ акуакь,
«Ҭаца-мш!» лзырҳәоит
Дызбалак.

Амра иеиҕшуп
Лхы-лҿы
Сҭаца-сыкьанҵьа,
Схучы!

Дыблахкыгоуп,
Илыҕшнуп,
Лыҕсы ҭазҵо
Дизыҕшуп.

Уигьы даазымгои
Уажәы —
Иӡахны салгеит
Икумжәы.

Ачыху амоуп
Ихҭырҕа,
Быззыҕшыз иоуп —
Аҕсҳа иҕа!

Нхыҵ-аахыҵ
Дырхысны дааит,
Бызбаху иарҳәаахьан —
Биҕшааит.

Шьыгрын еимаа —
Шьацәхыртәы,
Ҟаитан ӡара —
Ахьӡыркы!..

Сҭаца-сыкьанҵьа
Длашоит,
Аха ҿылҭуам —
Дыҕхашьоит.

АХШЫҨҬРА

Қитаитәи Жәлартә Респулика 40 шықуса ахыҵит. Адунеитәи ацивилизациаҿ акитаи жәлар рлагамҭа даараӡа идууп. Убри иазкыуп иахьатәи ахшыҩҭрагьы. Ижәдыруама шәара... адунеиаҿ хыҕхьаӡарала зегь реиҳа ауааҕсыра зқунхо тәылоуп Қитаитәи Жәлартә Республика — миллиардҩык инареиҳаны. Иара убас зегь реиҳа ауааҕсыра зланхо ақалақьгьы Қитаитәылан иҟоуп — уи Чунцин ауп. Уаҟа инхоит 14 миллионҩык ауааҕсыра.

* * *

...Адунеиаҿ уажә иҟоу аҩырақуа (анбанқуа) зегь рахьтә ҕсахрак мбаӡакуа иаауеит китаитәи аҩыратә система, аероглифқуа ҳәа изышьҭоу (анбан-ажәақуа). Қитаитәи газеҭк уаҕхьарц азын иудыруазар ауп х-нызқь инадыркны ху-нызқь рҟынӡа аероглифқуа. Ихаҭәаау китаитәи ажәарқуа ирнуп 40 нызқь иероглиф инареиҳаны.

* * *

...Зегь иреиҳау акьыҕхьтә усумҭагьы Қитаи иҭыжьын — уи 1600 шықусазы икьыҕхьыз акитаи бызшәа ажәар ауп. Уи шьақугылоуп 5020 том (шәҟуы) рыла, шәҟуыцыҕхьаӡа 170—170 даҟьа рымоуп. Иааизакны ажәар иамоуп 850 нызқь даҟьа.

* * *

...Адунеиаҿ зегь иреиҳау аҭӡы-баагуара гылоуп Қитаи. Амонгол қулаҩцәа рҟынтәи ахыхьчара иазкыз ари аҭӡы аргылара иаҿын ҳера ҟалаанӡатәи IV ашәышықуса инаркны ҳера иаҵанак'уа XIV ашәышықуса азынӡа. Уи аура (ишиашоу ала) иартәоит 1800 километр, аҿаҕшьқуагьы нацҵаны — 4000 километр.

* * *

...Зегь раҕхьаӡа акуны ачаи аӡбаху рҳәеит ҳера иаҵанак'уа IV ашәышықусазтәи китаитәи ахроникақуа (ахҭыс-ҩырақуа).

* * *

...Адунеиаҿ зегь раҕхьаӡа акуны икьыҕхьны иҭрыжьыз шәҟууп акитаи бызшәахь иеиҭагаз «Алмастә сутра» («сутра» иаанагоит «иҕшьоу ашәҟуы»). Уи кьыҕхьын еикуарҳәны иныҟургоз ақьаад ҷыдақуа рҿы, аикурҳәырақуа фба рҿы икьыҕхьын атекстқуа, абжьбатәи аҿы — Будда исахьа. Иҭҟаны иҟаҵаз аҕуцәмаҟьақуа рыла ашәҟуы икьыҕхьит аҟаза Ван Чу 868 ш. азы.

Даур ЗАНҬАРИА

АШЬАНҴА-УАҨ

(Афантастикатә жәабжь)

(Иацу. Алагарҭа ануп «Амҵабз» №№ 10—12)

Ҟамидаҭ инхара дыццакы-ццак'уа даназааигуахоз, ашкол ахь ицоз ахуҷкуа иҧыло налагахьан Мушьни. Шьҭа дук мырҵыкуа ишшара ишон. Агуашә данаадгыла, наагуалашәеит Ҟамидаҭ ханшьаларак ззымдыруаз алакуа шизаныз. Ҿиҭит. Ахыу-хыухәа арахь рҿаархеит Бжьацали Пырҟьеи. Ма нааҿеихәалар, даахуцит Мушьни, аха уи цҟьа азхуыцхагьы дахьымӡакуа, игуеиҭеит алакуа инбац шракумыз.

— Уаама, уаама? Уаазаант, археолог! — ахәарашәа, иҵаруан Бжьацал гурӷьаҵәа.

— Харгьы гуы хазҭаӡам џьушьозу, ҳахьымлашьуаз хгуы ҵкапуан акумзар, — ажәала иамхәеит ҳамхәозар, Пырҟьа аҟыубжьы иаанагоз уи акун.

Агуашә иаалагылеит алакуа, иҵыхуаршәшәо, реыраҧшәымаӡаны. Рыда уаҳа аӡәгьы дцәырымҵит, арахь амаҵурҭа ашә аартын. Мушьни агуашә дынҭалан уахь иҿынеихеит, ала уа ивакуашо. Днеимхәа-аанмхәеит, аҧшәма ихәеит. Аха анасыҧ дагуами, ҭак имаҳаит. Нас ашәхымс дынхыҵит.

— Ҟамидаҭ, ухагахама! — даацәажәеит Мушьни. игуамҵракуа зегьы аанзаны иҧсы иныҵагылан, аха иаалырҟьаны иҿы аӡәы икызшәа даангылт.

Ахушҭаара мца агугуаҳәа нахьеикуз дыеҳәатәан Нур-Ҟамидаҭ. Уаанӡа игуааны иҟаз, аха абыржәыҵәҟьа нагымкуа идыргуыбзыӷыз иакун иара зыҧшра имаз, длахҿыхӡа дыҟан. Ашьанҵа-ҭыҧха уа дихагылан. Дахьихагылаз, лызнапык ижәҩа иҟун, егьи лнапала иргуҵыстаҿ ихахуы архәра даҿын.

Ашьыжь данааҧш, иаха ашә злалжәагуаз асҟам зынӡа абарҵахь идәылылгеит ашьанҵа-ҭыҧха. Ацыҧхакуеи алыкукуеи русушьа анылҵа, уи шьҭа имыцхуул ҳәа лыҧхьаӡазаргьы ауан. Аха Ҟамидаҭ изын иаҳа ишеиӷьыз ала еиликааит: уаҳа иахҭаххом, ашә аартызаант ҳәа. Игуы зыҵкапуазгьы дахьамхагурӷьаз акун, лара лхала идырны ауп ихахуы архәра дшалагаз.

Мушьни изымычҳакуа дамхаччеит.

— Бзиала уаабеит, Мушьни, — ихы иҿы гузианрыла иҭәны, деикунасыҧха даагылеит Ҟамидаҭ.— Избан, сызхагахаз ҳәа иудыруеи?

Мушьни даагхашьеит. Иашаны, ҳәатәыс имааз ас иҟубаҟушәо нанеидибала. Ашьанҵа-ҭыҧха дыҧхашьаны даанаскьеит. Лара даҧшәыман, иара дсасны ауп уажә дшааиз.

— Абзиара бымаз, Пҳа, — ауп иара иҳәаӡаз.

— Минадора ауп илыхьӡысҵаз, — ибжьы аагеит. — Минадора иаҳа илнаалоит. Ус ами, Минадора?

Ашьанҵа-ҭыҧха ҿылымҭит.

Мушьни иџьыба аҵәыџь ааҭиган, иааихшьны амца ааиркит. Ашьанҵа-ҭыҧха, иҟаиҵаз шеилылкааз ала, амца ашьапаҟынтә даахыкушан, днаидгыланы днаицәхас-ааицәхасит.

Ахушҭаара нырцә-аарцә нааиҿатәеит ахацәа.

— Душьыргьы дузыртәом. Даҧсуами, д-Гуажәҧхами, — дгурӷьаҵәа дцәажәон Ҟамидаҭ.

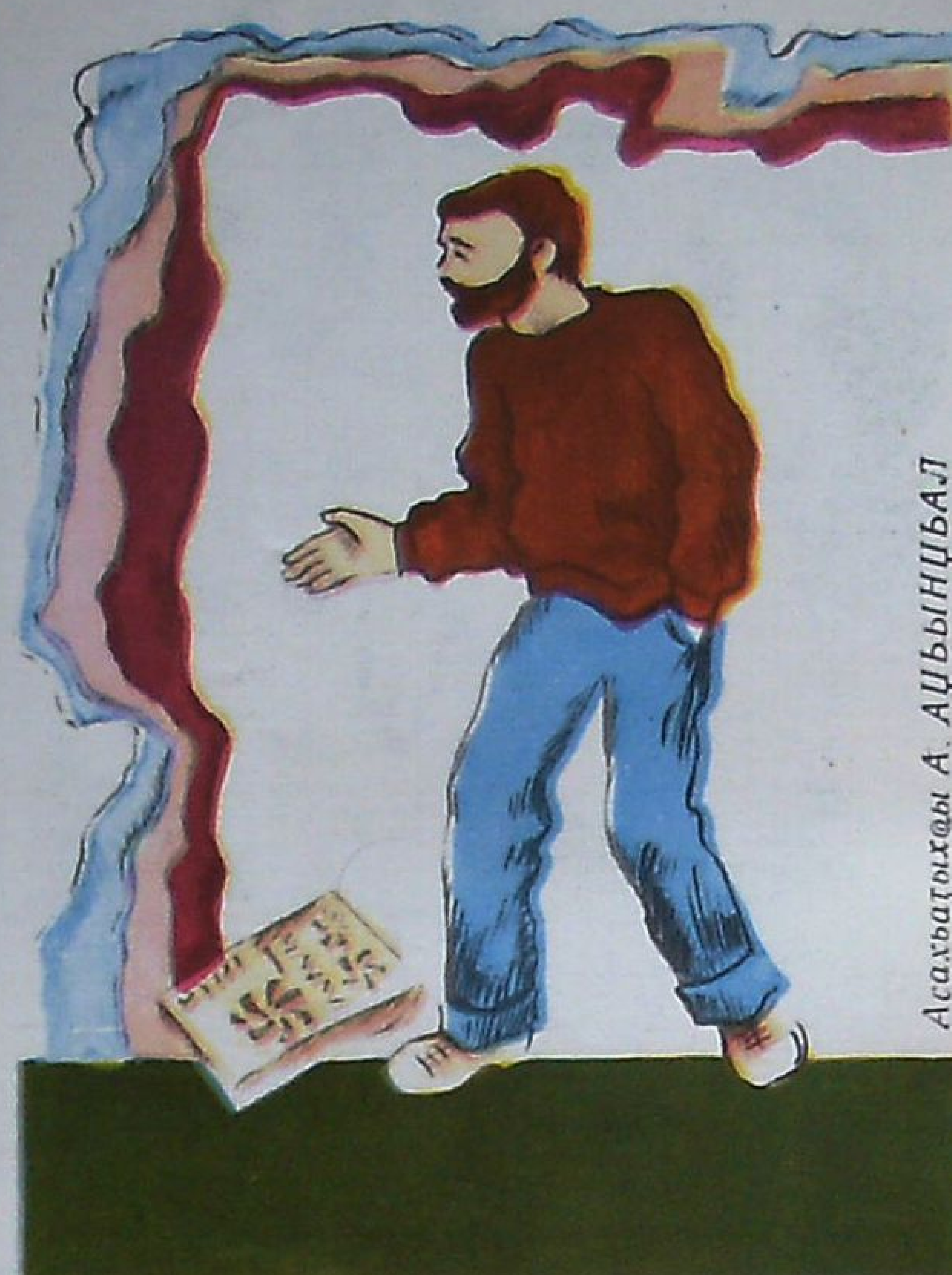

— Гуажә-ҧха ухәоу?

— Аан. Иацы иумаҳаӡоз? Гужә Пҳсы, Гужә Пҳа ... Ных, лыхьӡгьы сурҳәеит, уҟамхаант сҳәарым!

— Анашаҵәҟьа, — дақушаҳаҭхар акухеит Мушьни.

Ларгьы лхы аалырҵысит, дақушаҳаҭхо.

— Уаҳа умҧсындазгьы, дсызмырцәажәеит, — уажәы-уажәы лышҟа дамхахьаҧшуан, лызбаху аҳәарагьы дшеилаҳауаз ҩашьомызт Нур-Ҟамидаҭ. — Иахьа ашьыжь амца еиқузҵазгьы лара лоуп. Са сеиҧш, ларгьы амца лыцымгылаӡозаап, газеҭ ҧжәахалоуп ишеибалыркы, — Мушьни ихы иқукны ари ихәонаҵгьы, игуы дыҵалан, деиҭахьаҳәит лара лахь. — Баанишь, баанишь, Минадора! — лнапы кны лаҧшы хаала даалыхуаҧшын. — Абна ашыла ыҟоуп, хьурӡык ҳзыкнаҳишь! Ари дсасыми, бара... Аан, дсасуп, бзиала уаабеит ҳәеи.. Бцәажәа, бара, ббаашәт. Ари дҵарауаҩуп, бареи сареи ҳмаанафесткуа усҟак дрылаӡам, — ҭаха лиҭомызт ашьанҵа-ҭыҧха. — Иҟалаз убандаз. Сҭаҭын зкуысыхх'уаз аӷуыцәмаҟьагьы далгеит, аха уи аҭаҭын уаҳа сҿахьы ишаазымго ҳәа ҭоуба зуит усгьы, — нас, ла лахь деиҭаахьаҧшын: — Иаагшь, иаагшь Минадора! Иааги бӷуыцәмаҟьа, иҟабҵаз ирбеи.

Ашьанҵа ҭыҧха, иажәа ҩбамтәкуа, аӷуыцәмаҟьа аалган Мушьни иааилыркит.

Дагьаахуаҧшит — дагьҩаҵҟьеит Мушьни.

— Аҧсуа орнамент, Аҧсуаагьы адаҧакуа ирнырҵоит абарҭ асахьакуа!

— Иауеи, нас, Минадора даҧсуаӡами? — лышҟа дынхьаҧшит еиҭа, уи агуаанагара ҧырхага шлызнамуз ибарашәа.

— Аиеи, Ҟамидаҭ, — деиҭалагеит Мушьни, аха даахуцын: — Шәеигымхаант, — ауп иҳәаӡаз. — Уразҟы иакит ҳәа сыҟоуп, Ҟамидаҭ.

— Џьоушьҭ, убаашәт, — дгурӷьеит Ҟамидаҭ. Иаргьы ашьанҵа-ҭыҧха илҿиҵаахьан, Мушьни ижәҩа кны днидцәхас-ааицәхасит, нас игуыхаара лышҟа еиҭаахынхәит илаҧш:

— Бгьагьеи, баагьагьеи, Минадора!

Имцымкуа, ачуан аашьҭылхт лара.

Ҟамидаҭ, мҿык аазгап иҳәан, дындәылҟьеит.

— Нина... — Зыӡбаху имаз дылирдырырц азы, уи лхахукуа шлыкуҧсаз напышьашәала илирбеит. — Нина ҧсы дымҵаирсит.

Лхы аалырҵысит.

— Цәгьара лзимуӡои?

Лхы аалырҵысит.

Уажәраанӡа аан анылхәоз, нада-аада акун лхы шлырҵысуаз, иаргьы ишахуҭаз еиликаауан, аха уажәы лада-ҩада лхы анлырҵысы, зныкыршәа иааицәымӷхеит Мушьни, уи мап шаанагоз дазхуцаанӡа.

— Бзымцәажәои, Пҳа, — дҵаант иара. — Бзымцәажәои? — деиҭаҵаант анҿылымҭ, илзеилымкаазар иҳәан, ибӡгьы инацәа накуикит.

Лара лхы аалырҵысит, лылахьгьы ааикулҵеит. Закух седру, иааицәымӷхан, дааҧхашьан, адәахьы дындәылҟьеит Мушьни, егьымҳәаӡакуа. Уажәоуп иангуааигӡаз: лара дҿахазар ҟалап.

— Нас, угуы иҭои, — иҳәеит, Ҟамидаҭ даангылан.

— Сгуы иҭахын, ачара шәзысымуеи, — иҳәеит Ҟамидаҭ, иеиха акды иналаҵаны иеааириашан.

— Нина дшымҵаирсыз удыруоу ашьанҵа-уаҩ?

— Ҳаи, иқуақура згаант сабхунда! — ааиҿыцҟьеит Ҟамидаҭ, аха нас уи Мушьни ишигуамыҧхоз даазхуцын: — Шасыс дигазаап, убоу. Ҳзаку уаау иалидыраауаз. Аха умшәан, Мушьни, — инапгьы ижәҩа иныкуиҵеит, — арҭ закутә уаа-ҧсылманқуоу умбои, уи цәгьара лзиуамызт... — Нас ихы ҿыц иааҭашәан: — Бзноуп, аха ҧшаашьас ираҳҭараны иҟоузеи? — дҵаант.

— Уаха диманы дҩеиуеит иацы ҳахьеибабаз аҳаҧаҿы, харгьы Пҳа...

— Минадора.

— ...Минадора дҳаманы ҳнеироуп.

Ари Ҟамидаҭ наагуамҧхацәеит.

— Уара, аҭыҧха дымҵасырсит. Хаҵаҵас сныҟуеит, анаша уҭахызар! — дныҩныҵәаант иара, инацәагьы иҳахуы ашҟа инымҩаниҵеит.

«Иа, шәиу-шәиу!» иҳәарц егьаангымхеит Мушьни, аха уи ацынхурас.

— Ҟамидаҭ, ушьанҵа-ҭыҧхаи уареи шәеикушәазар ҳәоула, уи уара думызх'уа дарбану. Мамзаргьы, иатәарымбаша уакузар, даҽакын. Ҳанццап зегьы, уабхуараан уареи иаҳагьы шәеибамдырри.

— Саншьа иҧа изысыцҳауеит. Агалаварез цҟьа иоуп, уҭаххар, хынтәгьы дҭаркхьеит, — иеааирӷуӷуеит Ҟамидаҭ.

— Аӡәгьы даҭахӡам. Уара уҳаҵами, ухы уақумгуӷ'уеи! — Ҟамидаҭ дызҟажашаз иҳәеит Мушьни.

Ҵоуп, уи иҳәеит, аха усгьы избеит Мушьни. уаҳа амаҵурҭахь дымнеикуа, ашҭа дҭыҵны дандәыкула, усгьы днеины иҟалаз неиҳәарц иуа бзна, абра Хуаҧ аекспедициа ыҟоуижьҭеи ирхылаҧшуаз, пату рықузҵоз Мирод.

Дук мырҵыкуа даадгылеит Мирод игуашә. Амӡырха дықуланы аҧацха ашә даназааигуаха, ибжьы иргеит. Аҭаацәа аадәылибаҳәеит. Ашә даалагылеит Мирод иашьа иҧа Руслан, Аҟуатәи аҵарауаҩ.

— Аҳаҳаира! Ҳаит! Ҳаит! — иалшозҭгьы аҳаҵа деыжәнарҟьаратәы ибжьы ааҭирҟьеит Руслан, ихы-иҿгьы ианыҧшуан иаха иеширааҧсаз, аха шьыжьнаҵы идақуа реиҵыхрагьы-дшахьӡахьаз.

Мирод аусҳәарҭа аҟынӡа днеит ҳәа аниаҳа, иага уааи рҳәаргьы, аҩныҟа дымнеикуа, уахь дыццакит Мушьни. Руслангьы днаишьҭалеит, сшьапы ааиҵысхып ҳәа. Амҩан Мушьни Руслан изеиҭеиҳәеит иацы изықушәақуаз зегьы. Царауаҩык иахасаб ала Руслан даара игуы архыҭхыҭит ашьанҵа-уаҩ дахьырбаз.

Аусҳәарҭаҟны иахьлеиз, Миродн асҭаршыни еицәажәо ҵаҟа игылан.

Мушьнии Руслани аус ахьыруаз аусбарҭаҟны аҭел абжьы геит. Абжьы агашьала амаӡаныҟугаҩ ҭыҧха илдырит даҽа ҟалакьк аҟынтә ишасуаз, Москвантә акуз џьылшьеит азныказ. Аха абжьы еиргьҳәа ишааҩуаз ала еилылкаант иахьантәасуаз егьшыхарацәамыз.

— Алло!.. Алло! Баҳауама!.. — еиргьҳәа акун ишааҩҵәҟьоз Руслан ибжьы. — Хуаҧ аусҳәарҭаҟынтә ауп сахьасуа, — еиргьҳәа нааҩуан, аха иҩашьомызт, Хуаҧ арантә еиҭах ҩажәаҟа верс иааигуазҭгьы, дышҭаҵәаауаз ала, ҭелдагьы ишлахауаз. — Ачи Кьагуа-иҧа даанхьоума?

— Даанхьеит.

— Нас дааг!

Ачи Кьагуа-иҧа, Мушьни ихьӡала Руслан даннацәажәа, деихеит ашәахьашьыжьтәи аизаракьаҿ налагаанӡа адиректор дибарц. «Зегь акоуп, сыгу-

(Иацу 13-тәи адаҟьаҿы).

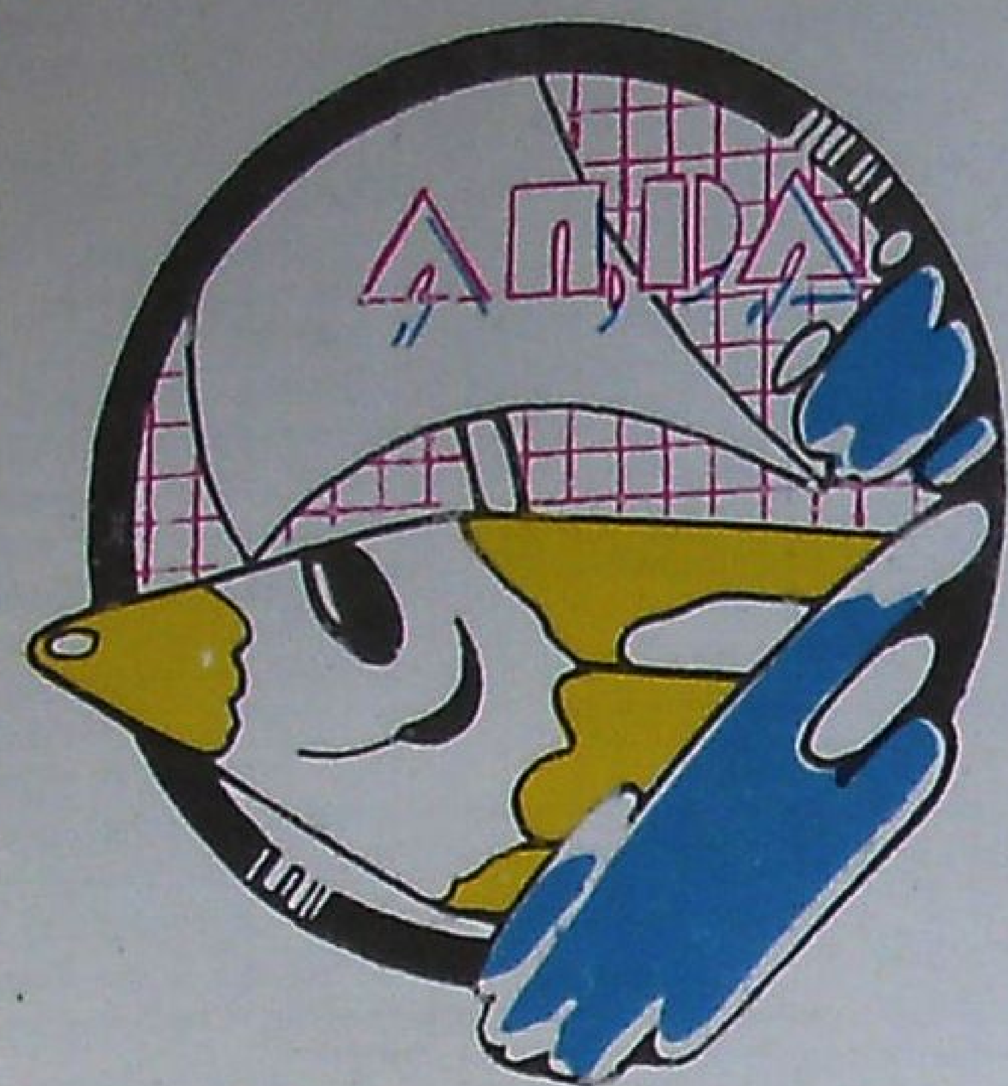

РАҦХЬАӠАТӘИ СЫРҴАҨЫ

Аҧшаҟуандеиҧш схы-сгуы дҭалон,
Лыбла аразра хыҳәҳәы.
Абжьыжәҩанк сҧырyа схалон,
Снапы аҩыга аналыркы.

Иҳазҳарц, ҧхьаҟа ҳуаахарцаз,
Аҵьабаа ду баны,
Ҳҵатәху ишакунаго иаҳлырҵарцаз,
Зхы иамеигӡоз ауаҩы.
Рашәа далоуп, ражәа далоуп,
Сара сеиҧшгьы аӡәырҩы.
Сан дылҩызоуп, схуцра далоуп,
Раҧхьаӡатәи сырҵаҩы.

Қама БЫҬӘ-ԤҲА,
Аҭаратәи абжьаратә школ, 8-тәи акласс аҵаҩы.

ԤХЬАҞА САШЬЦӘА

Ԥхьаҟа, сашьцәа, са сызкуҳшоу,
Шәыдгьыл шәаҧымхааит, мрала илашоу.
О сашьцәа, сашьцәа, Аҧсны аҧацәа,
Илҧха шәыманаҵ Ленин ду — ҳанцәа,
Ишәмырӡын ҳаҧсуара, ишәыхьча.
Ԥхьаҟа шәнеила, ҧхьаҟа, ҧхьаҟа!..
Аизҳара, аҿиарамҩа шәаныз шәыҽкынҵа,
Уи ала ҳ-Аҧсны ҧшӡа мызыртә иҟашәҵа!

Альдона ԤЛИА-ԤҲА,
Гуҧтәи абжьаратә школ аҵаҩы.

АԤСЫНРА

Сара стәыла, амратәыла,
Игуазырҳагоу с-Аҧсынра ду.
Сузгудууп гула-ҧсыла,
Иумазааит аҧсынҵыр ду!

Кьагуа ЏЬЕНИА,
Ачандаратәи абжьаратә школ, 3-тәи акласс аҵаҩы.

СЫԤСАДГЬЫЛ

Са сыҧсадгьыл, Аҧсынтәыла,
Уеиҵамхакуа ҧхьа уцала,
Уара умҩа иаҧырхагоу
Дымшаҭакуа дахьырхула.

Дима ҞАСЛАНЗИА,
И. А. Қоҕониа ихьӡ зхыу Куҭолтәи абжьаратә школ 6-тәи акласс аҵаҩы.

САНДУ

Бзиа бызбоит, санду гуакьа,
Сгара рҵысуа сзааӡахьоу.
Ба бџьабаа ӡәырҩы иҳадуп,
Санду лаша, сызкухшоу.
Бажәа хаа бзанҵы исхашҭуам,
Санду, быблакуа сгуӡуеит.
Мышкызн санҭыҵуаз ҳашҭа,
Бгуҕра шысмырӡуа агура бсыргоит!

Мадонна БРАНЗИА-ԤҲА,
Члоутәи абжьаратә школ аҵаҩы.

АЗЫН

Ажәҩан аҧҭа хылеит,
Аҵлакуа зегь цәҳәит.
Аҵаа ҧша дәықулеит,
Сгуил ҟаҧшь неикуаҳәит.

АԤСНЫ

Аҧсны, иуеиҕьысшьо сымам,
Сгуы узаартуп, ушәҭлааит.
Уара узҭииз рыҧсымҩа
Иныкулааит, уҵеицәа ҕьацааит!

Саида ГАБЛИА-ԤҲА,
Бармышьтәи ихарҭәаам абжьаратә школ аҵаҩы.

(Иацу. Алагарҭа 10-тәи адаҟьаҿы).

ра игаӡом» иҳәарашәа акун иҿаҧшылара шыҟаз иара, еснагь еиҧш, акабинет ашә данаалагылоз.

Аха адиректор ,исааҭ цҵак'уазу седру, аизаракьаҿ далагахьан. Аҟуша аиҳабацәа аӡәаӡәала ааира иаҿын, иццакы-цҵак'уа, ишагхаз анырбалак, иаарцәымҕханы рсааҭкуа ирыхуаҧшуан. Избан акузар адиректор убас дагьуаҩ иашан, дагьуаҩ ҟумшәышәын, дануҧхьа, уагхар — ҧхашьаран. Ҽҧныҳәа ҟаиҵаӡомызт, аха уахьаанхуаҧшуаз иаразнак иаауагуалашәон, иара иакузҭгьы, абас ахаан иешагимырхоз. Џьара ҽҧныҳәак ааиҳәар, иаҳа имариан, аха иара заҵа акы имҳәарыз, иагхаз дшагхаз имбаӡазшәа ҟаиҵон. Уи акун зегь реиҳа изцәыҧхашьоз аус ицызуаз.

Ачи Кьагуа-иҧа дыҧшыр акун шьҭа, ишҧаҟаиҵоз. Аизаракьаҿ сааҭк еиҵахомызт, нас уи ашьҭахьгьы жәохуҟа минуҭ адиректор имацара дааирыжьуамызт аҟушакуа реиҳабацәа. Арахь адиректор иамҳәакуа Хуаҧҟа дәықулашьа имамызт. Избан акузар, цас иауашәа, мызда хымш аусураҿ дыҟамызт. Ашә сылхо ааста, иҳәан, дындәылҵит, ма аҧшаҳәахьы сынкылсны каҳуак ажәып ҳәа.

Ачи Кьагуа-иҧа даанхьӡеит Игор Антон-иҧа, археолог, апалеонтолог. Уи зынӡа дыццакӡон, акаҳуажәха имангьы иҧхьаӡомызт. Избанзар анаукатә гуаанагаракуа реиҳарак рыгура мгакуа, анашаҵәҟьа хаҭала иҧшаарц дашьҭан, иагараан дубаргьы. Апалеонтологцәа ирҳәоз аҕьырак шиашамыз ҭиҵаахьан. Ҳәарада, ихала мацара даҿымызт иара агхакуа рырҽеира. Аҩызцәа рацәаҩаны иман Москвагьы, Қарҭгьы, иаҳараӡак ара, Амаамынкуа ракадемиаҿы. Дааиуан иара, еснагь еиҧш, ашьха мҩахуасҭа даҿазшәа, ишьапоукуа еихҳәа-еихҳәо. Ачи дихьӡаны нанааиҿаҧш, «иуасҳәаргьы, сыгура угашам усгьы» аҳәеи, еснагь еиҧш, Ачи Кьагуа-иҧа ихы-иҿы, Игор Антон-иҧа ихы-иҿы усгьы ианыз «афакҭкуа, афакҭкуа» акун.

Даакуҧсычҳаит Ачи Кьагуа-иҧа, асенсациа ду игуҵамӡо дахьаауаз, раҧхьа иҧылаз зегь реиҳа ашьанҵа-уаҩ иҟазаара агура зымгаӡоз Антон-иҧа ахьиакухаз азы. Игор диваҩуа днеиуан, аҧшаҳәахьы акуӡамкуа, уи дахьцоз.

— Сара сыгура умган, аха, аа, агазеҭкуа ирҩуа: «Снежный человек — сушьествует ли он?». «Миф или реальность», — харантәыла дналагеит иара. — Аҭелехуаҧшралагьы иҟаз умбакуа усгьы...

Игор Антон-иҧа даангыларц егьаангымхеит, убас ччараха ист.

— Анеандартал дыҟоуп! — изымычҳаит Ачи Кьагуа-иҧа. Игор дахьнеиуаз инапгьы иҭарсны даанкылт. — Дыҟоуп, сҳәеит.

Игор аччара дааҟуҵын, иҩыза дкылкааны дааиҿаҧшит.

— Ачи Кьагуа-иҧа! — еҧныҳәала ҿааиҭит иара, аха иҩыза иҿаҧшылара ааигуамыҧхазт. — Угуы налымсын, аха анаука иаукоуп, иаҭахыуп афакт ҟадыџьқуа.

—-Анеандартал дыҟоуп! — еиҭеиҳәеит Ачи Кьагуа-иҧа. — Аҳаҧы аҭӡкуа зегьы иҩычеит сахьала.

— О, уи интересуп, — даакушаҳаҭхеит Игор, иаҳарак далеиҧырҵырц азы. — Шаҟа ныӡкь шыкуса рхыҵуеи? Еилургарҭә иҟоу?

— Абыржәоуп иантих! — дацыҳәҳәеит Ачи Кьагуа-иҧа. — Мушьни дасуан Хуаҧынтәи.

— Сышҧацҵак'уеи, анышә иамандаз, — инапы иулак ахы иаакуиҭитәит Игор Антон-иҧа. Аха ддәықумлакуа даангылеит.

— Мушьни ибеит анеандертал цкьакуа. Иагьцәажәоит. Абыржәыҵәҟьа уахь сдәықулоит, уи удыруаз, Игориок! — дгуааны акун дышцәажәоз Ачи Кьагуа-иҧа.

— Афакҭкуа рыда изыҟалом анаука, — иҳәан, ахуз-хуз хәа лааимхәан, иҿынеиҳеит Игор Антон-иҧа. — Мушьни дубар иуҳәаша: «Уаргьу, Брут?»

Ачи Кьагуа-иҧа дгылан, уи дишьҭаҧшуа, уамашәагьы ибон Игориок ҟуҕа Мушьни иааицҳаз хырҩ ахьеимҭаз. Мушьни амц шимҳәоз рҩыџьагьы ирдыруан арахь.

— Дагьызлатәарызеи абыржәы аусбарҭаҿы игуы каршәны, — ихы ааиҟьеит иара. Антон-иҧа иакузар, аусураҟны даакылҟьаны, итәарҭа иҽыныҩнеикын, аҭел аакуиҧааит.

— Абгызра аума? Анна Дмитри-иҧха дысҭахын!.. Анна Махаз-иҧха! — дахьҭацәажәоз иҿы инапала иҳҩо, аҭӡамц налыҩны аус ицызуаз ирмахаразы, ҿиҭит иара. — Серпантингьы даашьҭыхны, шәышӡахуо шәдәықула Аҟуаҟа! Шәышӡахуо, абааҧсы, ишәасҳәалакгьы... Сышәзыҧшуп аусураҟны. — Аҭел ныкуиҵан, егьҟамлаӡазшәа, адәахьы дындәылҵит.

— Ҳасуама ашахмат? — даҽа ашәык ихы нылеикит иара.

— Уҩнал арахь, — наиаҭаркит уахьынтә.

Ачи Қьагуа-иԥа акаҳуа ыжәны, аха иажәабжь уаҳа еазәы иҟны имырзакуа, дхынҳәит аусбарҭахь. Аизарагьы иалгахьан, аха адиректор азәи иареи еидхаланы иҟан. Уи дагьаадәылҵит, Ачи Қьагуа-иԥа уахь днылнашьылеит, дылнылҵәаауа:

— Асенсациа! Алықьса Платон-иԥа, асенсациа!

Аха иара заҟа дацраланы иҳәоз аҟара дҭынчӡа ихы-иҿы халал даалахан, ԥшьаала даацәажәеит Ачи Қьагуа-иԥа исенсациақуа ирышьцылахьаз адиректор:

— Уабаҟаз хымш, ишаасоуҳәара?

Инапгьы ашьшьыҳәа абыржәыҵәҟьа дызҭацәажәоз аҭел ақуҵара иаҿын.

— Алықьса Платон-иԥа, абааԥсы, аартра ду ашәхымс ҳалагылоуп! Наиден неандерталец! — дааԥаҭхалеит Ачи Қьагуа-иԥа.

— Азамана ауми, — иаҳагьы дҭынчӡа даацәажәеит адиректор — Ҵарадырра усбарҭа цқьаӡам ҳара ҳусбарҭа, аха аҵарауаа шәҳамоуп. Адисциплина ауп, мамзар Мушьнии, уареи, Игори шәеиԥш иҟоу академиагьы реилаҳауеит, издыруеит уи. Зегьы харҟуаҵып, аха увзноскуагьы уа узын са исшәаларыма?

— Исшәоит, исшәоит, Алықьса Платон-иԥа! — Ачи Қьагуа-иԥа иҵьыба нҭирҩрын, мааҭ ҟучкуаки аҿырпи аишәа иныкуеиԥсеит, аҭаҭын ргуҵатата. — Мааҭк агыуп. нас иусҭап.

— Сара сакуӡам, апарторг иуҭоит, — иаҳагьы ашьшьыҳәа даацәажәеит адиректор.

— Сшындәылҵлак исшәоит, Алықьса Платон-иԥа, амала Мушьни иаанцҳаз уазызырҩы!

— Мушьни уҳәоу! — иеирцәгьарц далагеит адиректор. — Уигьы мчыбжьык дагхахьеит.

— Анеандерталец... — деиҭаналагеит аҵарауаҩ, аха адиректор дааҟуихит:

— Мушьни дааир, иареи сареи ҳаицәажәап. Аха уара ухаҭа хымш имҳәаӡакуа уахьыҟамыз азын лахь шусҭо удыруама? — дахьыгушаҭацәаз дазгуаауа иеирцәгьон адиректор.

— Исышәҭ, амала анеандертал...

— Ишԥа? Уагьацәшәом акуу?

— Алықьса Платон-иԥа, сацәымшәакуа, изҭахыда лахьоура. Аха иахуҭоуп ҳәа иуԥхьаӡозар, ишԥасыумҭо, исыҭагушьа, — Ачи Қьагуа-иԥа идыруан адиректор иацәажәашьа.

Иашаны, адиректор ари аниаҳа, дааилаԥсеит.

— Бзиоуп, аха адисциплина дисциплиноуп. Ачи Қьагуа-иԥа. Уара пату уқусҵоит. аха хымш ауаа ушьҭоуп, ма уахьцоз уҳәазҭгьы.

— Иҭабуп, пату ахьсықууҵо азыҳәан. Аха лахьсыҭара аҭахызар, сара анмхуц сҳоума, иагьсыҭ!

— Егьырҭ ирҳәараны иҟоузеи, зегь иананжьуеит рҳәар амуеи, — шьҭа ихы ириашома уҳәо дцәажәон адиректор.

— Усмеигӡан. Сара цас изымуит, цас изуазар, усгьы иудыруеит...

— Мамоу, цас иууит сымҳәаӡеит сара.

— ...Аха адисциплина дисциплиноуп, — иҳәеит Ачи Қьагуа-иԥа.

— Аҳы, аҳы! — дагьаамхаччеит адиректор. — Ижәдыруаҭгьы сыргубзыӷшьа.

— Алықьса Платон-иԥа, узыргубзыӷ'уа иԥсра убаант!

— Бзиоуп, бзиоуп, иуҭахыу саҳәи.

Убасҟан агха ҟаиҵеит Ачи Қьагуа-иԥа.

— Анеандерталец даабеит. Уазхуци, Алықьса Платон-иԥа, аҵарадырразын ари закуу! Уазхуци!.. Уазхуци!.. — дааҟумҵӡеит уаҳа.

— Аиеи, иабаздыруеи анаукаҙы аминерал зыԥсоу. Асып зыԥсоу сара иабаздыруеи, — дгуаауа далагеит адиректор.

— Асланец акум, анеандерталец... — даеа гхаҟ ҟаиҵеит Ачи Қьагуа-иԥа.

— Аплан ала иуқунаго аԥара сынтәа иузоухажьуеит. Иагьнамыцхуны. Еааны ианаамҭоугьы мап сҳәозар убап. — Иҭел ахь инапы наирххеит адиректор.

Ачи Қьагуа-иԥа даақуԥсычҳаит. Еиликааит, уажәы адиректор игуалаҟара аеашаԥсахыз ала, агура иргара шыцәгьаз. Мушьни избаху иҳәаргьы, абгахуҷы аҵыхуа шаҳаҭс ианыҟанаҵоз еиԥшхон. Арахь иҭахын амашьына, иҭахын амагнитофони афотоаппарати, иҭахын амҩақуҵага бӷьыц. Аха убысҟан ашә лхы аалалкит амаӡаныҟугаҩ-ҭыԥха.

— Қьагуович, Демур уигоит, Демур!

— Иҭабуп, башаӡа угуы ԥысҵәеит, Алықьса Платон-иԥа, — ашәахь иҿынеихеит Ачи Қьагуа-иԥа, амашьына иоуз еацьарантә изаазшәа. Арахь русбарҭа амашьына акухын Демур дзықутәаз.

(Иацу ыҟоуп).

АҬОУРЫХ ИАЗКЫУ АЖӘАБЖЬҚУА

М. К. ИНАЛ-ИԤА

ИУДЫРУАЗ УТӘЫЛА АҬОУРЫХ

ҨЫНҨАЖӘИААБАТӘИ АЖӘАБЖЬ

Қырҭтәыла аеырӷуӷуара иахьаҿыз, ҳәарада, иргуаԥхомызт уи акуша-мыкуша иҟаз аҳәынҭқарракуа, еиҳаракгьы аԥсылман дунеи иацанак'уаз, еилаҳаз асельџьукцәа рҳәынҭқарра ахадацәа. Урҭ рееидкыланы иаԥырцеит акоалициа (аидгыларатә еикушаҳаҭра), Мрагылара аԥсылманцәа зегьы рхада — Багдадтәи ахалиф ицхыраарагьы иаҳәеит.

Абасала еидгыланы Қырҭтәыла иаҿагылоз ақугылара еиҿыркааит. Аха Шамхор амцан 1195 ш. азы имҩаԥысыз аибашьраҿы иацахеит. Иара убас 1205 ш. азгьы Басиантәи (аӡиас Евфрат азааигуара) аибашьраан еиҭах иацахеит акоалициа арқуа. Абарҭқуа рышьҭахь аҭырқуцәа рҟынтәи уаҳа шәарҭа ҳәа акгьы ҟамлеит кавказтәи ажәларқуа рзы, Қырҭтәылагьы асоциал-економикатәи акультуратәи ҿиара амҩа ианылеит. Атәылаҿы зегьынџьара ицон аргыларақуа — идыргылон абаашқуа, аныхабаақуа, ацҳақуа хырцон, аҿиара роуит аҟазара аххқуа, алитература, ицәырҵит аҵарауаа. Убысҟан ауп ианаԥҵаз Қырҭтәыла аҭоурых атәы зҳәо «Қарҭлис цховреба» («Қырҭтәыла аԥсҭазаара»), иахьа еицырдыруа апоет Шьоҭа Русҭавели даныҟазгьы.

Ҭыԥс иааннакылозеи нас убри аамҭазы Қырҭтәылатәи аҳәынҭқарраҿы Аԥсны?

Афеодалтә культура Аԥсынгьы «усҟантәи аамҭазы акыр иҳаракны ишьҭыцхьан» (З. Анчабаӡе). Араҟа инарҭбааны аҿиара рыман аргыларатә ҟазареи еиуеиԥшым анапҟазара хыккуеи. Уи шьакузырӷуӷуауа аҿырԥштәкуа рацәаны иҟоуп. Амала усҟантәи акультура зегьы ақьырсиан ҟазшьа аманы иҟан. Аныхабаа дукуа дмыргылазаргьы, идыргылон ауахуама хуҷкуа, Қырҭтәылан идыргылоз ауахуамақуа зегь реиԥш иҩычаны иҟаз (апәахьтәи реиҿкаашьала). Убысҟан аҿп Аԥсны ицәырҵуа иаиалагаз ақырҭуа ҩырақуагьы (еиуеиԥшым аргыларақуа рҿы). Еиҳарак урҭ уԥылон Ҵабали уи акуша-мыкушакуеи рыҟны. Избанзар арратә ҵакы змаз «аԥсуа мҩа» ақырҭуатәра хықукыс ирыман Қырҭтәыла усҟантәи ахадацәа. Раԥхьа ақырҭуа ҩырақуа цәырҵуа иалагеит ауахуамақуа рҿы — абырзен ҩырақуа рхаҭыԥан ма урҭ ахьаныз аҭыԥқуа рҟны ҿыц ишьыхны, хыхь ақырҭуа ҩырақуа рықуҩны иҟарҵон. Абасала ақырҭуа ҩыра цәырҵит Лыхнытәи ауахуамаҿы, Баслаҭатәи ацҳаҿы уҳәа егьырахьгьы. Ауахуаматә маҵзурагьы, абырзен бызшәа ахаҭыԥан, қырҭшәаала имҩаԥырго иалагеит.

Усҟантәи аамҭазы Аԥсны иацанак'уан Ниҟоԥсиа (иахьатәи Тҟуарԥс) инаркны Одышьтәи аерисҭавра аҟынӡа, даеакала иуҳәозар, Гыртәыланӡа. Усҟан уи Цхумтәи аерисҭавра ҳәа иашьҭан. Аинтерес аҵоуп абригьы: Қырҭтәыла егьырҭ ахуҭақуа — арра-администратиавтә еихшарақуа зегьы атәыла хьызқуа (инхоз ажәларқуа рыхьӡқуа) рхыуп, Аԥсны заҵәык ақалақь (Цхум) ала акун ахьӡ шыҟаз. Аԥсны иахагылан Ачачбақуа (ақырҭуа ҩырақуа рыла — Шервашиӡеаа) рабшьҭрақуа. Аԥсны аладатәи ахутак Беԥианаа хадара зырҭоз Одышьтәи аерисҭавра иалан.

Цхумтәи аерисҭавра ҳәа иахьатәи Аԥсны хьӡыс изаххалаз хәа ҳара иҳамоу агуааны абас иҟоуп: Мраташәаратәи Қырҭнагара абас иҟоуп... тәыла зегьы иара убысҟангьы Аԥсны ҳәа тәыла зегьы иара убысҟангьы Аԥсны хәа азырхәон. Иара Қырҭтәыла зегьгьы зны-зынла Аԥсны хәа иашьтан. Аха аԥсуаа хәа, шамахамзар, егьырт амилатқуа рхаҭарнакцәа рзын ирхәаӡомызт. Ақыртуа ахцәа ртицәа рзын ирхәаӡомызт. Иара убас адокументқуеи тул аарԥшраан... аҩырақуеи рҿгьы ажәа «ах» ашьтахь еснагь идыргылон аԥсуаа, даеакала иуҳәозар аҳ ажәларқуа реикуԥхьаӡараан рызхагылаз ажәларқуа иргылон. Атәылае имҩаԥысуаз, хра злаз иарбан усмҩаԥгатәызааԥысуаз Аԥсны ахаҭарнакцәа аламырхуқуа лакгьы. Аԥсны ахаҭарнакцәа аламырхуқуа имҩаԥыргомызт (З. Анчабаӡе). Урт еснагь иҟан ақыртуа хтынраҿы, аҳәынтқарратә ҵакы змаз аҳтынратә ускуа шамахамзар зегьы ирылахун.

САБОУГОИ, УАЖӘЫ?

ИҲАҨСХЬОУ ААМТАҚУА РАХЬ...

Аҧсынтәыла абеиаракуа рзы арахь иааиуан хыҧхьазара рацәала аскифцәа...

...Абырзен колонистцәа...

...Аурым императорцәа...

Византиатәи ампыҵахалацәа

...Атырку ианичарцәа...

Аҵьам еибашьҩцәеи, араб қулацәеи...

...Аҭахара иаҩын зтәыла ахьчаразы игылоз жәлар рҿеицәа шьахуҟуа...

Ицон ашықәсқуа, ашәышықәсқуа. Ахақуиҭра адоуҳа амчала, еиҵакны игылоз аҧсуа жәлар ахақуиҭра азааргон ртәыла — Аҧсынтәыла, уи абеиаракуа ирыздырхуан...

Ажа урҭ РДОУҲА аҧсра ақузамызт: ашьхақуа ишьҭырхуан, архақуа ирхыҩуан, Аҧсынтәыла зегьы иахыҵәон...

КУЖӘЛАР ИХТЫС ҨЫЦҚУА. Л. ТЕЛИАТНИКОВ итыхымта.

АҦСАБАРА АКУАКЬ

АХЫРҶА

Ахырҷа злоу агуҧ еиднакылоит 200 ҵиаа хкы рҟынза. Урҭ рахьынтәи Аҧсны иуҧылоит 11 хкы. Иазхауеит ари аҵиаа еихаразак абнақуа рҿы.

Ахырҷа кыршықусала изызхауа ҵиаауп, 30—90 см аура амоуп. Аҵиаа ахуҭақуа зегьы ахуҧшқа рықуп. Агуцә иашоуп, хыхьтәи ахуҭа еимҿиааауп махула. Абҕьыцқуа иааизыхухуаны ихагьежьуп, ишәпоуп. Ашәҭқуа хыцәқуашәҭқуоуп, еидгуҧны иаҿоуп, агуҧқуа 6—8 рҟынза ыҟоуп. Ашәҭыцқуа еиҟаразам, 8—12 мм рҟынза аура рымоуп, иаазеиқуаны иҟаҧшьуп. Ишәҭуеит ииун мза инаркны августынза.

Ахырҷа ахархуара амоуп ажәлар рыпрактикаҿ еиҧш. аофициалтә медицинаҿгьы.

Савели ЧЫҬАНАА.
Аҟуатәи аботаникатә бахча анаукатә усзуҩы.

АХЫҦЕЫГА „АЖӘАРҾИАРА"

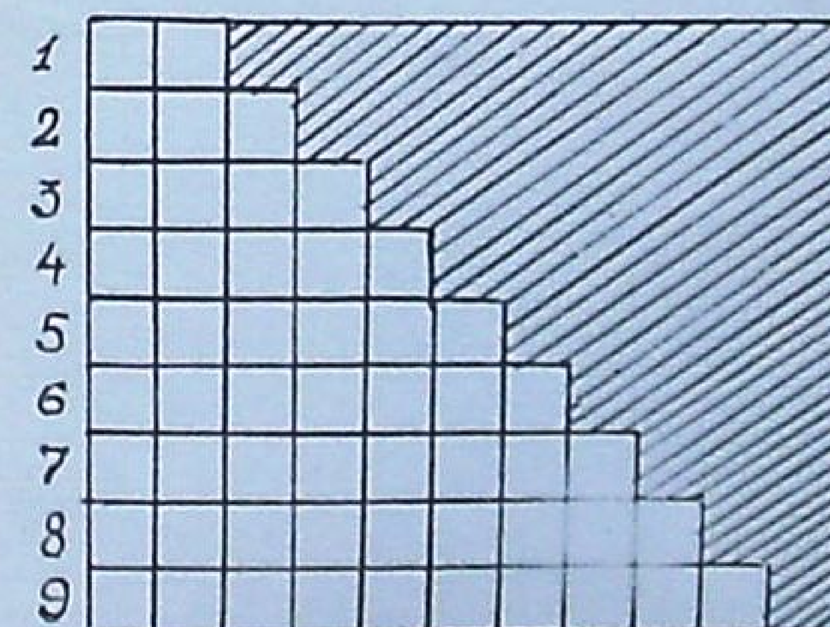

Абра ҵаҟа ианаҳҵо аилыркаагақуа шәхы иархуаны, ишәыҧшаа «Ах» ала иалаго ажәақуа:

1. Аҩы шны иаиеиқутәалак, иҵаатәало ажәапара.
2. Ауҭраҭых (анаша, аҟуд, апамидор) ааӡараҿы рхы иадырхуо акы.
3. Жәытә бҵьарк ахуҭа.
4. Хыхьтәи рыҧхага маҭәак.
5. Абҕьы жәпақуа зҿоу. ашәҭ ҧшзақуа зҿало аҵиаа, ачықь.
6. Ашьханыҟуаҩ изыжәга.
7. Аҧсуа милаҭ маҭәа ахуҭак.
8. Аизара, аилатәара мҩаҧызго ауаҩы ихьӡ.
9. Акласскуа ҟалааӡзатәи ауаажәлараҿы уаҩышьалеи сахьалеи еиҧшыз, шьҭрала аизыҟара еиднакылоз, азеиҧш бызшәеи атерриториеи змаз ауаа рыхьӡ.

АЧЧАҦШЬ

АГУХАШҬРА

Арҵаҩы Кужәлар диазҵаауеит:

— Аҭаацәа реизараҟны дзыҟамзи уан?

— Агухашҭра иахҟьаны: аҭаацәа реизара атәы шлаҳәатәыз схашҭит зынӡаскгьы.

АҲАҚЬЫМ ИҞНЫ

— Узырыхәхәоз, Кужәлар, ахапыцҵхырҭа уадаҿы? — Кужәлар иҩыза хуҷы диазҵаант.

— Уи сара сакуӡамызт, аҳақьым иакуи иҳәхәоз — инапы самхацҳаит...

КУЖӘЛАР ИҞУАТА

Кужәлар игуҵакны иикыз акуата анаауишьҭ, «уаҟ-уаҟ» аҳәан, аӡҭачы иназыҭрысит. Кужәлар игула хаҵа дахьгылаз иҵьшьаны ҿааиҭит:

— Кужәлар, укуата аӡы шаҟа иазгушьны иҟази!..

— Арыжәтә бзиа ишубо еиҧшҵәҟьа! — иҳәеит Кужәлар.

«УМШӘАН, САБ...»

Алмас иаб иваракны дахьышьҭаз, ицәара аамҭа ишахысхьазгьы, дыцәарц игуы иҭамызт, хумарраха исит. Иҷкун дирцәарцаз ибжьы ихуҵакны ус иҳәеит аб:

— Уцәа, сыҷкун, мамзар абгақуа аар харфоит...

— Умшәан, саб, абгақуа ҳашҧарфои, ара сыҟоуми, — иҳәеит Алмас.

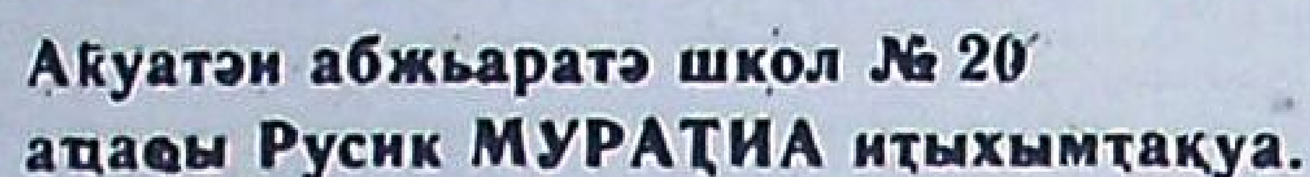

Аҟуатәи абжьаратә школ № 20 аҵаҩы Русик МУРАҬИА иҭыхымҭақуа.

Аҟуатәи абжьаратә школ № 10 аҵаҩы Нар ЗАНҬАРИА иҭыхымҭа.

Аиндекс 76251.

Ацәа иану асахьа ҭылхит Хь. МХОНЦЬИА.

Аредактор хада С. Ҭаркьыл

Аредколлегиа:
В. Гамгиа
(аҭакзымҧхыкуу амаҙаныҟутәа),
Ш. Арсҭаа, П. Аҩмҵба,
В. Цәыцьба
(асахьаҭыхратә редактор),
В. Дарсалиа, М. Лашәриа,
М. Нииуа, А. Лаӡба,
Н. Ҭар-ҧҳа, Ш. Чкадуа

Атехредактор У. Адлеи-ҧҳа
Акорректор Ц. Кнут-ҧҳа

„ამცაბზი" [illegible] 168

«АМЦАБЗ» («ПЛАМЯ») детский журнал Абхазского обкома ЛКСМ Грузии и Абхазского областного Совета Всесоюзной пионерской организации им. В. И. Ленина. Выходит один раз в месяц. Полиграфическое производ. объединение Абхазской АССР. г. Сухуми, ул. Эшба, 168.
Адрес редакции: 384901, г. Сухуми, ул. Фрунзе, 44, тел. 2-36-28, 2-35-48.

Акьыҧхьразы анапы аҵаҩуп 11. 01. 1990 ш. Акьыҧхьрахь ирыҭоуп 4. 12. 89 ш.
ЕИ 01541. Аформат 69—90 1/16. Офсеттә кьыҧхь хкы. 2,6 кьыҧхь бҕьыц ыҟоуп. Атираж 8732. Аҿацаҧҟа № 6434.

Итыҵуеит ман мза 1957 шықуса аахыс. Аху — 20 кап.